

EL MIRALL

1999

3,01 €

Dossier

*Max,
Pere Joan,
Àlex Fito,
Pau,
Tomeu Seguí,
Paco Díaz*

• • •

Entrevista

*Marcos Mateu,
un dibuixant
amb Spielberg*

• • •

Opinió

*Pep Minuesa:
No hi ha una
escola balear*

• • •

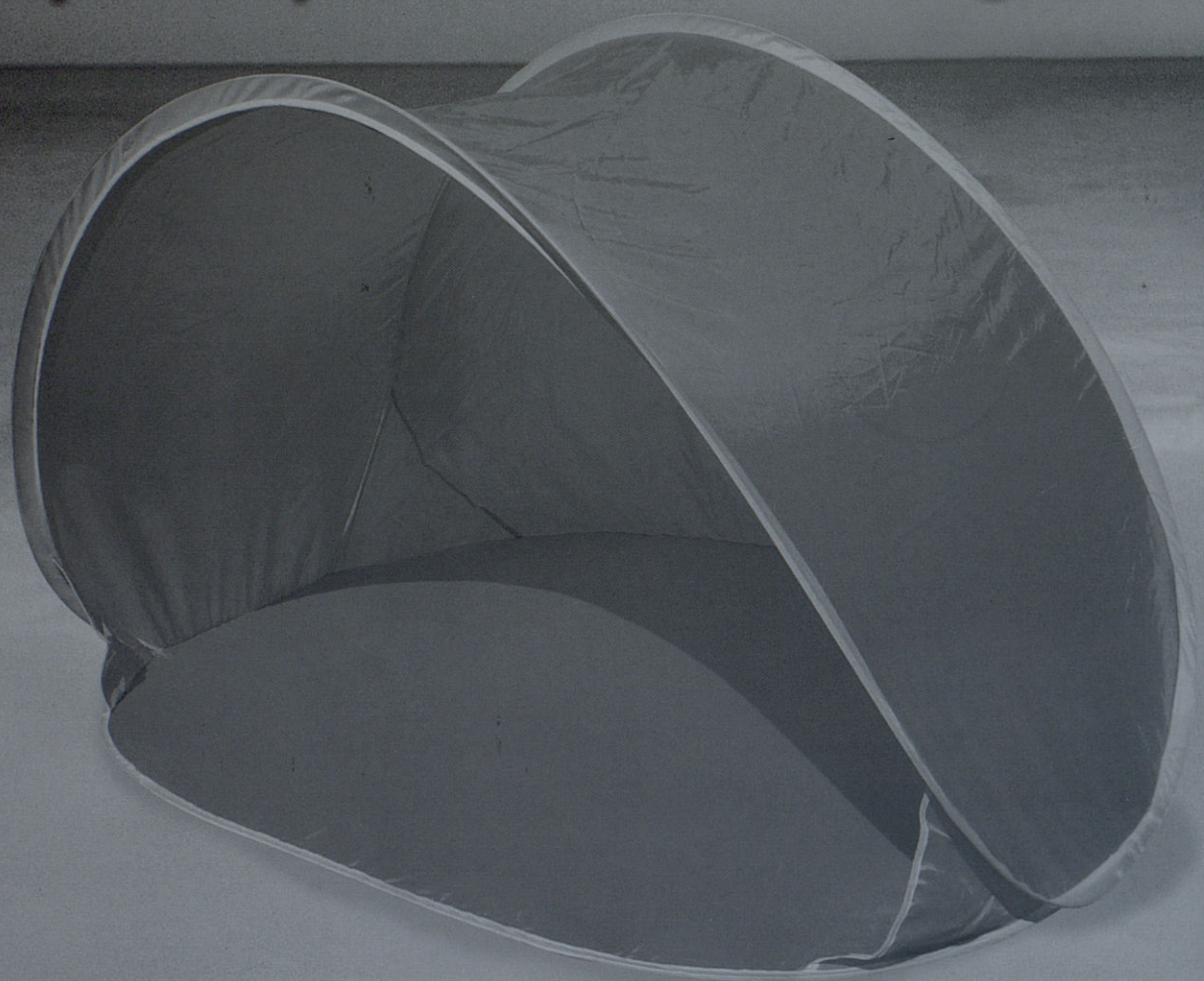
Cinefàgia

*Dibuixos sobre
la pantalla*

Especial:
La renovació del còmic illenc

Aquest paravent, de regal

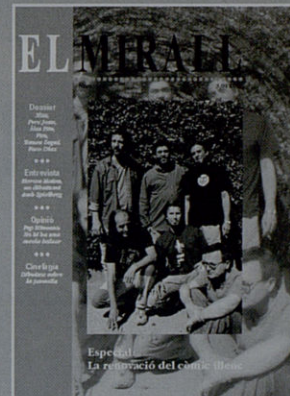
Ara, en contractar una nova targeta **VISA**
o **EURO 6000 MASTERCARD** de “SA NOSTRA”
et regalam un paravent com aquest*.

(*) Promoció vàlida fins al 31 d'agost de 2005 o fi d'existències, al realitzar un consum mínim de 250 euros en el mateix extracte.

“SA NOSTRA”

CAIXA DE BALEARS

EL MIRALL

EL MIRALL

REVISTA CULTURAL

Juny 2005 num. 160

Edita:

OBRA CULTURAL BALEAR

Publica:

Associació EL MIRALL
C/ de la Impremta, 1, pral. 2a
07001 Palma

Adreça electrònica:
<http://www.ocbweb.org>
elmirall@ocbweb.org

President:
Jaume Lladó

Director:
Josep Melià

Cap de redacció:
Carles Canals

Consell editorial:
Jaume Lladó
Josep Melià
Carles Canals
Pere Mari

Publicitat:
Santi Adrover

Producció, administració
i publicitat:

Tel.: 971 72 59 37
Telefax: 971 71 93 85
Apartat de correus 179
07080 Palma

Delegació a Barcelona:
Omnium Cultural
C/ Diputació, 276 pral.
08009 Barcelona

Delegació a València:
Acció Cultural del País Valencià
C/ de Moratín, 15
46001 València

Els articles publicats en
aquesta revista expressen
únicament l'opinió
dels seus autors

Foto de coberta
El Mirall

Disseny
Marco Spinazzola

Maquetació i fotocomposició
Ile·Ecogràfic

Servei d'Impressió i
Xisco Arts Gràfiques
C/ del Baix Riera, 1-A, Palma
Tel. 971 475754

Dipòsit legal
PM 10-1987

EDITORIAL

PASSIÓ I PROFESSION DEL DIBUIXANT

4

DOSSIER

LA RENOVACIÓ DEL DIBUIX IL·LENC

5

OPINIÓ

PEP MINUESA. SENSE DENOMINACIÓ D'ORIGEN NI DETERMINISME

31

ENTREVISTA

CARLES CANALS. MARCOS MATEU, UN DIBUIXANT RERE EL PROJECTOR

38

CINEFÀGIA

MATÍAS VALLÉS. DIBUIXOS SOBRE LA PANTALLA

42

NOTES LITERÀRIES

LLORENÇ VICH SANCHO. LA VULGATA DE GABRIEL DE LA S.T. SAMPOL

45

MISCEL·LANIA

JAUME LLADÓ.

48

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

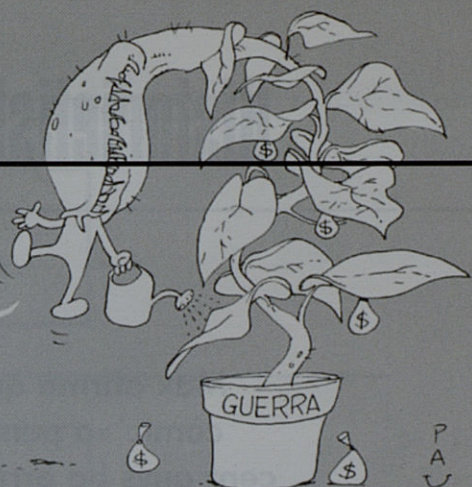
5107100649

Passió i professió del dibuixant

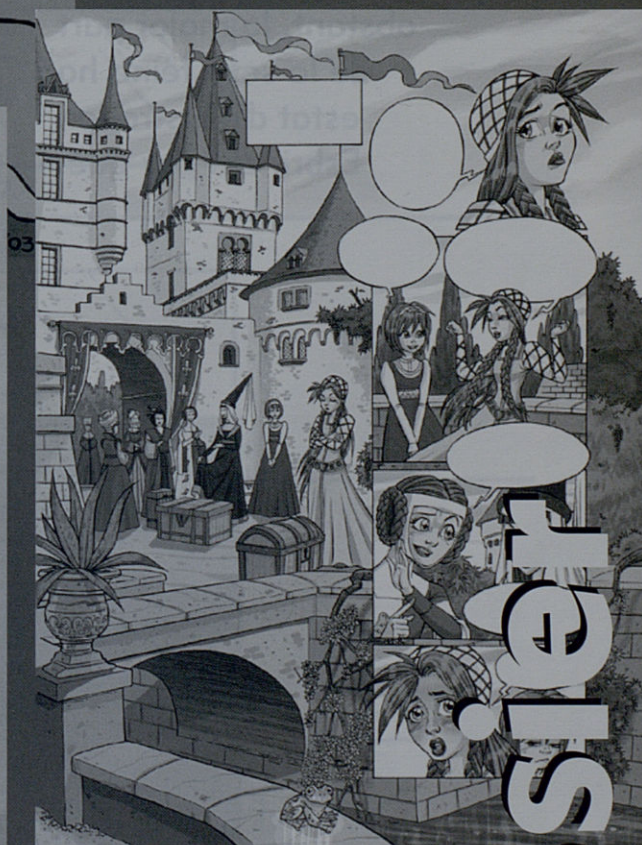
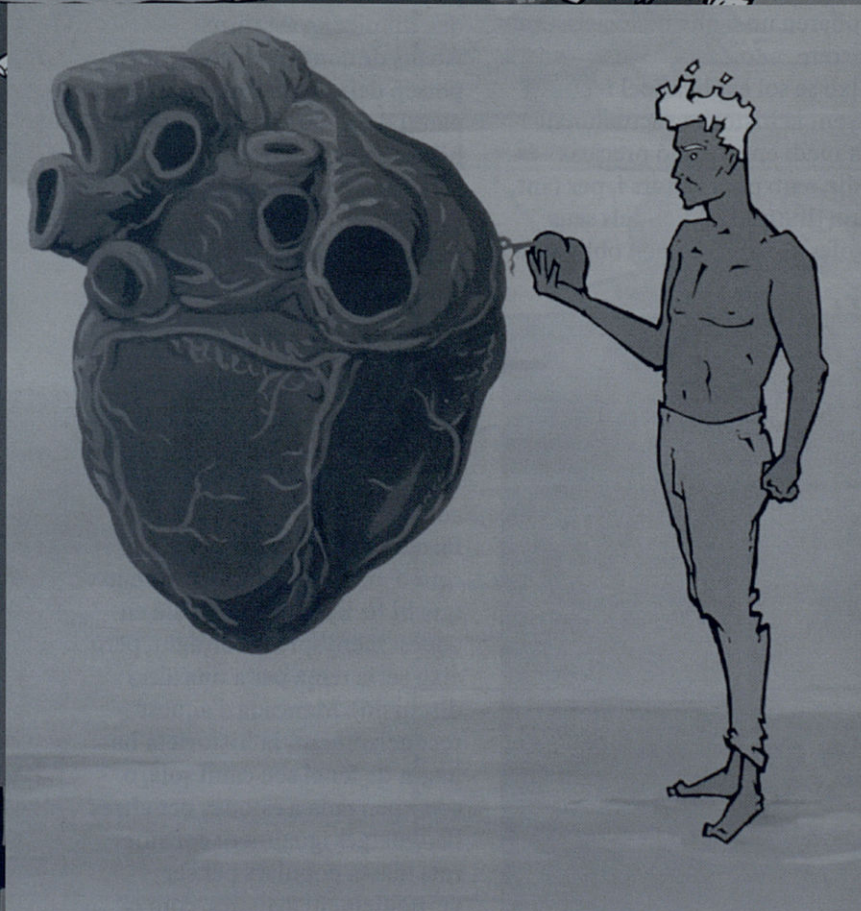
Editorial

La tradició ens indica que les grans capitals del còmic a l'Estat espanyol han estat Barcelona i Madrid al llarg del segle xx, i fóra una errada greu pensar que ha deixat de ser així: fins i tot quan aquesta indústria de creació travessa –com ara– una crisi mudable i perllongada, les editorials d'aquelles ciutats assoleixen una activitat notable gràcies a la importació de productes de gran consum, com són els *manga* japonesos o les històries gòtiques nord-americanes i la imitació local que en fan joves dibuixants. Dit en altres paraules, la crisi sembla ser més creativa que econòmica, malgrat el fet indubtable que els autors espanyols podrien optar al *Guinness Book of World Records* en la categoria dels artistes pitjor pagats. I, això no obstant, hi ha creadors d'una vàlua indiscutible i indiscutida; bona part d'ells han nascut o resideixen a les Illes Balears. Resulta aventurat explicar per què la nostra comunitat autònoma és, ben possiblement, la que mostra una major densitat de dibuixants reconeguts en relació amb la seva població –de la mateixa manera que València mostra la major densitat de galeries d'art o Barcelona de teatres–, especialment en adonar-nos que els nostres dibuixants i els seus estils tenen ben poc a veure entre ells. Just *coincideixen*. Ara, quan les preferències dels lectors semblen haver substituït la història artística o la novel·la il·lustrada per gèneres i models més comercials, és un bon moment per recobrar la creació d'alguns dels millors valedors de la vinyeta balear. EL MIRALL ha convidat sis dibuixants magnífics i justament reputats a col·laborar en aquest número: Max, Pere Joan, Àlex Fito, Pau, Tomeu Seguí, Paco Díaz i Marcos Mateu. La tria no ha estat senzilla, i som plenament conscients que molts altres noms haurien d'haver aparegut a les nostres planes. Hem seleccionat dibuixants coneguts al costat d'altres que publiquen la seva obra als EUA, però no a l'Estat espanyol, o d'altres que just pot conèixer qui cerqui el seu nom als títols de crèdit de les grans produccions d'animació cinematogràfica. Alguns d'ells han contribuït amb pàgines especialment dibuixades per a la nostra revista; d'altres s'han transformat en entrevistadors intrèpids o en entrevistats pacients; tots han acceptat donar la seva visió personal sobre les circumstàncies excepcionals que pateix la creació al seu voltant i han descrit la manera en què compaginen la seva passió amb altres professions que hi són relacionades, com l'edició o la il·lustració. Esperam que el nostre esforç sigui del vostre gust.

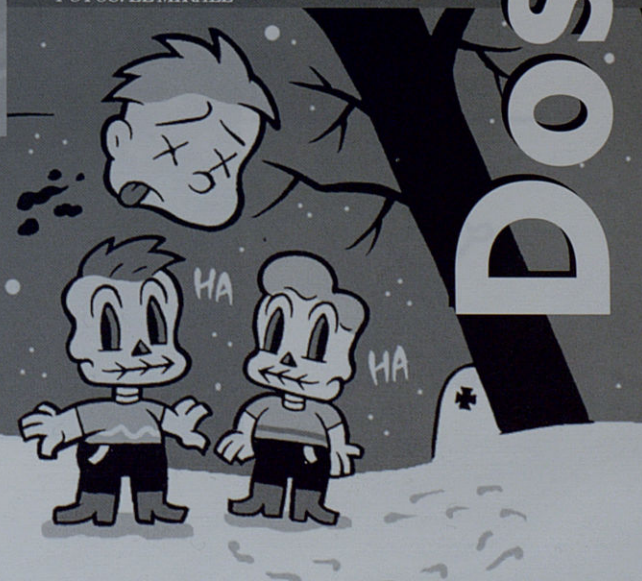
La renovació del dibuix illenc

escapula.com

FOTOS: EL MIRALL

Historietistes, il·lustradors, anada, tornada

Max

Max afirma que el còmic «a penes en cent anys ha arribat a desenvolupar un llenguatge propi summament complex i sofisticat». Això no obstant, la major part de la seva feina ha estat d'il·lustrador. Esbrinem per què.

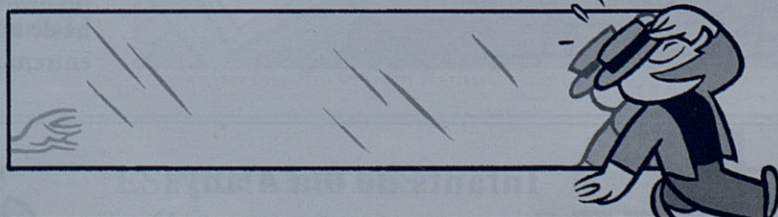
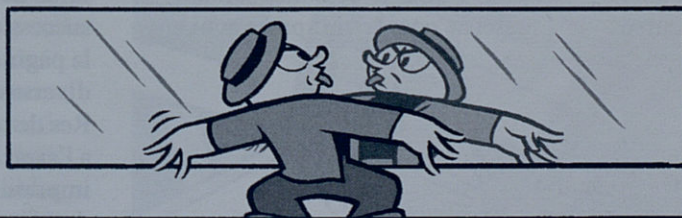
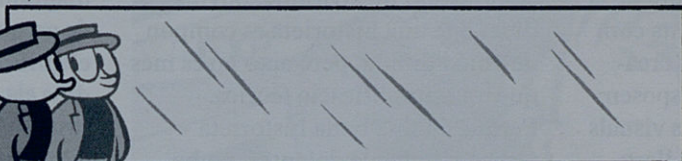
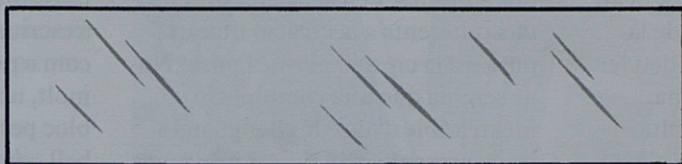
M'imagino que el lector desprevingut se sorprendria de la presència abundant —si fóra visible, que no ho és— d'autors d'historietes treballant dins la majoria de camps creatius i comunicatius del moment: periodisme, publicitat, televisió, cinema, animació, disseny gràfic, il·lustració, videojocs, formats digitals interactius, etc. Podeu estar ben segurs que on hagi fet falta un dibuix o un guió, sovint trobareu un o una historietista al darrere.

Això se sol explicar pel fet que, essent la historieta actualment un medi en situació precària —és a dir, amb pocs lectors i, per tant, amb tiratges reduïts—, els seus professionals es veuen obligats a

migrar cap a altres activitats més ben remunerades per tal de guanyar-se la vida. Però és aquesta una explicació conjuntural que ignora obertament l'autèntic fons de la qüestió. Que és que si els historietistes poden treballar amb èxit en tots aquests camps és perquè estan més que capacitats per fer-ho. I no tan sols perquè sàpiguen dibuixar o escriure. De fet, és sobretot perquè saben fer quelcom *més* que dibuixar o escriure.

Abans de continuar, convindria, potser, deixar clares d'entrada un parell de coses al voltant de la historieta com a llenguatge artístic. La primera és que, a causa dels seus orígens *populars* i, diguem-ne *mestissos* o bastards —aquesta estranya barreja d'imatges i paraules—, la historieta mai no ha estat reconeguda com un llenguatge artístic amb entitat pròpia. Pitjor que això: ha estat, i ho és encara avui en dia, obertament ignorada i menyspreada per l'*intelligentsia* com a forma banal o infantil i adolescent d'entreteniment (sospito jo que hi ha bastant de gelosia en aquest menyspreu sostingut, però això seria tema per a una altra discussió). Mancada d'aquest reconeixement, la historieta ha hagut de fer el seu camí sola, o acompanyada a estones per altres llenguatges igualment considerats massa populars per ser veritablement artístics, com el cinema, el jazz o el rock. Però heus aquí que el nostre «aneguet lleig» a penes en cent anys ha arribat a desenvolupar un llenguatge propi summament complex i sofisticat. Aquesta afirmació pot resultar, una vegada més, sorprenent per al lector, que protestarà: «però si els

infants llegeixen tebeos sense cap problema!» I, efectivament, molts de nosaltres ens hem avesat a llegir historietes *gradualment* des de la nostra infància. Però ara podeu fer una prova: doneu a llegir una historieta a una persona adulta –i molt culta, si voleu– que no n'hagi llegides mai abans: en general, es trobarà perduda i no sabrà ni per on començar. Els codis de lectura de la historieta no són tan evidents com pareixen. D'altra banda, els creadors d'historietes actuals disposen de tota una sèrie de recursos visuals i narratius desenvolupats al llarg dels anys pels seus predecessors i que responen a les necessitats del medi, i són, per tant, completament diferents, dels de la pintura, la novel·la o el cinema. Recursos propis i que són encara molt lluny de donar símptomes d'esgotament – al contrari, per cert, del que passa amb algunes de les arts *majors*. I sí, certament la historieta es pot considerar tributària del dibuix i de la literatura, perquè pren recursos

d'ambdues arts, però això no la fa necessàriament més simple o menor que aquestes. Penseu en les dificultats inherents a la creació literària pura o a la creació plàstica pura: No us sembla que una combinació inextricable d'ambdós llenguatges ha de presentar dificultats més grans encara?

Perquè d'això es tracta, d'una combinació inextricable. Sovint diem que una historieta es compon de guió i dibuix, però això no és més que una simplificació teòrica. Perquè en una bona historieta – també n'hi ha de dolentes, no ho oblidem, tantes com novel·les o pintures dolentes– guió i dibuix són, senzillament, una unitat inseparable. Proveu ara d'ajuntar el millor escriptor del món amb el millor dibuixant del món i posar-los a fer un tebeo: rarament funcionarà. El guionista d'historietes escriu amb una visió plàstica, i el dibuixant dibuixa amb una visió narrativa. Quan ambdues persones són la mateixa, com sovint passa avui en

dia, llavors parlem d'autor d'historietes, i la cosa es torna més evident. Cap autor que jo conegui es molesta a escriure el seu guió de dalt a baix com a peça literària prèvia. Com a molt, unes notes apressades en un bloc per retenir les idees, i ja des del bell començament de la feina els autors esbossen, descomponen i recomponen la narració a través de diagrames de vinyetes i de pàgines, de gargots i globus... A la historieta, el guió no són les paraules escrites dins els globus. Això seria, si voleu, just la banda sonora. El guió, més que la història que se'ns conta (l'argument), és la manera *com* es conta; val a dir, el seu desenvolupament gràfic. A la historieta és el dibuix el que fa avançar la narració, el que li dona un *tempo*, un ritme, un to, una atmosfera. I quan parlem de dibuix no ens referim estrictament a la forma gràfica que prenen els personatges o els escenaris. Parlem, sobretot, de la forma i la mida de les vinyetes, de la seva successió i de la seva disposició dins la pàgina, i a la composició dels diversos elements dins cada vinyeta. Res de tot això no es fa per caprici o a l'atzar. Tot aporta una informació imprescindible per al lector. Les decisions que prengui l'autor sobre tots aquests elements gràfics seran essencials per a la bona lectura de la obra. La historieta, més que cap altra, és una art que juga amb la discontinuïtat temporal, amb l'el·lipsi contínua, i demana, per tant, una participació molt activa del lector: aquest salta a cada moment d'una vinyeta a la següent i ha de imaginar el que hi succeeix entremitg. L'autor ho ha de preveure

erco
leta

Gianni Rodari

Infants de 0 a 4 anys
Ensenyament en català
Pedagogia activa
Grups reduïts
Servei de cuina

ARQUITECE BENNÀSSAR, 46
07004 PALMA - Tel. 971 29 90 86

erco
leta

Gianni Rodari

tot perquè el lector no caigui dins els corredors buits que separen les vinyetes i es perdi, i perdi tot interès a continuar llegint. A la historieta és tan important el que es mostra com el que *no* es mostra.

Fins aquí per fer entendre que l'aprenentatge i la pràctica del llenguatge de la historieta proporciona als historietistes una quantitat enorme de recursos gràfics i narratius alhora, com potser cap altra pràctica artística pot donar. Cal dir també que tots els historietistes són autodidactes. Fins fa molt pocs anys no s'ensenyava historieta enlloc (fora dels famosos cursos per correspondència que s'anunciaven a les revistes de Bruguera). Els futurs historietistes aprenien fent d'ajudants dels més veterans, o directament pel seu compte, a força de llegir i d'estudiar la feina dels clàssics. Alguns hem passat per escoles de belles arts –i de ben pocs ens ha servit–, però molts no han fet estudis artístics de cap tipus. Heus aquí, doncs, per què una colla de guionistes i dibuixants sense títols ni gaire formació acadèmica, i que es dediquen a un medi artístic considerat com de tercera divisió, resulten de sobte imprescindibles en multitud de camps de la indústria cultural i de l'entreteniment del segle XXI: *saben narrar amb imatges*. Alguns historietistes, per tant, –i aquest és el meu cas– s'han interessat per desenvolupar la seva creativitat en el camp de la il·lustració. Un camp diversificat en dos vessants principals i ben diferenciats pel que fa a les exigències del client: l'editorial (llibres, revistes, diaris) i el publicitari (cartells, anuncis,

**ESPECIALISTES
EN ARTICLES
DE MUNTANYA,
CÀMPING, ESQUÍ
I ESCALADA**

T'equipam per a l'aventura

**ES
REFUGI**

Via Sindicat, 21 (pati interior)
Palma

Tel. 971 71 67 31

Fax 971 71 85 97

refugi@detallsport.es

www.esrefugi.es

fulletons, etc.). Hi ha, és clar, un tercer vessant, el d'aquells dibuixants que practiquen la il·lustració com a activitat purament personal i autònoma, sense supeditar-se a clients o comandes; però entrariem en un terreny de fronteres molt borroses amb d'altres pràctiques artístiques com el dibuix o la pintura.

En general, podríem dir que la il·lustració es considera com l'acompanyament o el complement visual d'un text —encara que es pot donar també el cas de la il·lustració com a eina narrativa sense cap text de suport.¹ En el món publicitari, ja sigui comercial o institucional, la il·lustració se sol emprar com a reclam visual per transmetre un missatge o eslògan. En el món editorial, en canvi, la funció de la il·lustració és bastant més polivalent i ambigua. Hi ha il·lustracions que podríem anomenar *decoratives*, és a dir, que la seva funció és tan sols estètica o d'embelliment visual de la pàgina. D'altres poden ser transcripcions visuals fidels i estrictament supeditades al text —per exemple les il·lustracions didàctiques o científiques i dels llibres escolars— o extensions visuals més o menys subjectives, des de la mirada del dibuixant, del text —els contes per a infants en serien un exemple. D'altres, finalment, —les il·lustracions per

a revistes o articles d'opinió a la premsa— ofereixen quelcom més, una opinió, podríem dir, sobre el text, normalment en el sentit de reforçar-lo o ampliar-lo (però també s'ha donat el cas, de criticar-lo i fins i tot d'entrar-hi en conflicte obert). Cal dir que en tots aquests casos prendre partit per una d'aquestes opcions o l'altra no sempre depèn de la voluntat de l'il·lustrador, puix que es tracta de feines sota comanda i, per tant, sotmeses als criteris de clients, d'editors o de directors d'art. Se sol admetre, però, que el binomi text/il·lustració s'ha de resoldre en una conjunció harmònica en la qual la il·lustració se supedita i s'adapta al

text tan sols pel fet que aquest ja ve donat d'antuvi, i per tant marca uns certs límits més enllà dels quals entrariem dins el regne de l'absurd. Però aquests límits són certament en alguns casos molt amplis i permeten al dibuixant treballar

amb força llibertat a partir d'unes mínimes referències al contingut del text. Els dibuixants d'històries, ja ho

¹ Un exemple paradigmàtic seria el magnífic llibre *No tinc paraules*, d'Arnau Ballester (Medea Vaca, València, 1998).

hem dit, saben narrar amb imatges, però també, i molt especialment, estan entrenats en l'art de l'economia gràfica: saben com sintetitzar en una sola

imatge tota la informació que cal comunicar; saben com integrar en un sol dibuix totes les referències necessàries, i saben com insinuar, en una sola imatge, la màgia de tota una història.

I també, en casos extrems, saben com fer la pirueta necessària per tornar al punt de partida quan cal

fer-ho. Una experiència personal: fa cinc anys se'm va proposar d'il·lustrar una col·lecció de llibres de filosofia.² Vaig acceptar el repte, encara que em semblava la feina més difícil amb la qual mai m'havia enfrontat. Com es podien il·lustrar conceptes abstractes sense caure en l'abstracció gràfica, en la banalitat simplificadora, o en el pur decorativisme? Efectivament, vaig passar quatre o cinc setmanes perdut, provant cent maneres d'apropar-me al tema sense sortir-me'n, fins que vaig descobrir que la solució havia estat sempre davant els meus nassos. Em vaig adonar que cada cita d'un filòsof era resultat d'un procés de pensament, i que per tant contenia en ella mateixa una seqüència: un abans i, tal vegada, un després, i que per tant s'hauria de poder llegir també com a seqüència narrativa, la qual, llavors, es podia convertir en una seqüència visual, és a dir, en una... historieta! Petites seqüències –una, dues, tres pàgines– sense paraules podien capturar el llamp del pensament contingut a les cites dels filòsofs sense caure en simplificacions reductores ni en decorativismes banals. D'aquesta manera el lector tenia al seu abast dues portes diferents, la visual i la textual, per entrar dins el contingut de les idees filosòfiques. Va funcionar, funciona encara, ja n'hem fet sis volums i em sento no poc orgullós d'haver demostrat que la millor manera d'il·lustrar un text filosòfic és precisament a través de la molt menyspreada i bastarda historieta.

² Col·lecció *Filosofia per a profans*, de Maïte Larrauri i Max (Tàndem Edicions, València, 2000-2005).

Escriure per a adults...

dibuixant infants

ÁLEX FITO

Jo no tenc ni fills, ni nebots, ni germans petits, però això sí, els tenc ben calats.

Els infants són bandarres, innocents, subversius, ingenus, descarats, tendres, mentiders, sincers, porucs, inconscients, desobedients, i també bons. Però, sobretot, molt fràgils i manejables. Reflectim en ells el nostre caràcter d'una forma clara, mostrem la nostra impaciència, el nostre amor, desencert, infantilisme i incomprensió, igual que amb els adults, però amb una gran diferència: a ells els afecta més, i estan molt menys capacitats per respondre'ns. Fan més evidents els nostres errors i les nostres reflexions sobre nosaltres mateixos? Deu ser per això mateix que els utilitzo en les meves històries? Bé, en part ha de ser per això, però també perquè reconec que m'agrada molt dibuixar infants, amb aquests ulls grossos, aquestes panxetes rodones, aquesta cara de bones persones, com si fossin peluixets humans. En el fons són víctimes d'aquest límit entre el bé i el mal que redefinim contínuament en la nostra societat i que tant es nota en la manera de criar un infant, de vegades maltractat, i moltes vegades vieciat en excés, però sempre jutjat mentre ens demanam si estam fent el més adequat i el més correcte per a ell. És curiós, si faig còmics per a infants solc utilitzar mascotes com a protagonistes; ben sabut és que als infants generalment els encanten els animals. Però si és per als adults que crei històries, llavors em torn subversiu i dibuix infants. Llavors són ells els protagonistes. De vegades actuen, però generalment som

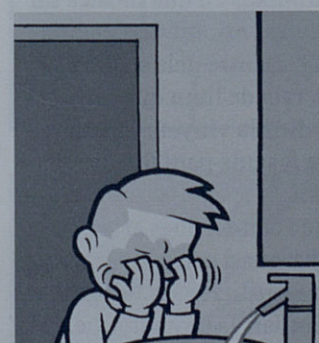
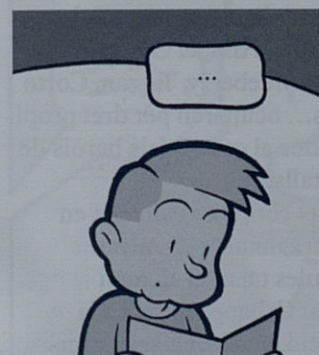
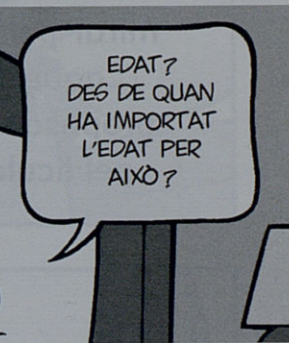
nosaltres els que actuam, i trec el pitjor dels adults. Ho faig a més amb un dibuix innocent i simple, com si la cosa no lligàs amb ells. No sé per què ho faig, supòs que és una manera d'avisar-me a mi mateix.

Però també ho faig per acusar i criticar, que per això el còmic és un mitjà de comunicació. Per dir el que pens i esperar a veure quines reaccions tenen els altres per poder tornar a jutjar-me i comparar-me.

Els infants que en els meus còmics no superen els avatars de la vida es converteixen en esquelets vivents. Els *Raspa Kids* (infants-calavera) tenen una segona oportunitat en el seu propi cel, es diverteixen i ja no tenen per què preocupar-se més per res. Un cel fet a la seva mida. En fi, faig amb els còmics el que feim molts de nosaltres amb la vida, només que de moment jo utilitzo els infants com a mitjà, tot passa pels seus ulls i pel seu cos. Pot ser que parlar de la societat a través dels infants sigui un recurs d'allò més fàcil, sentimental o efectista..., o potser no, però és el que a mi em surt, tal vegada perquè en el fons, com diuen tants textos i cançons, tots continuem essent infants, jo més que cap, i no acabam de perdre mai aquesta sensació d'indefensió i d'innocència.

No cal més que mirar un ancià, una persona que físicament no pot allunyar-se d'un infant petit, però que una vegada que és enretirat de les obligacions i responsabilitats de la vida, el veus actuar i s'assembla en moltes coses a ells.

El còmic, quina pel·lícula!

TOMEU SEGUÍ

Per Tomeu Seguí, «el còmic es convertí en una altra manera de mirar pel·lícules». Ara, aquest dibuixant es proposa la seva pròpia pel·lícula d'un còmic.

Educats amb cinema de *sesión de tarde* els dissabtes i els diumenges de sessió doble, alguns ens férem grans amb la voluntat d'imitar les acrobàcies de Burt Lancaster a *El falcó i la fletxa*, el caminar decidit de John Wayne a punt d'entrar en el *saloon* per a un duel de pistoles, la destresa d'Errol Flynn amb l'espasa o el somni de besar Deborah Kerr (el meu primer mite sexual) en la pell de Stewart Granger/Quatermain a *Les mines del rei Salomó*.

Fos el gènere que fos, ens deixàvem seduir en comunitat per l'aventura en estat pur, negats d'ella, i aquest sentiment col·lectiu ens feia esclatar en aplau-

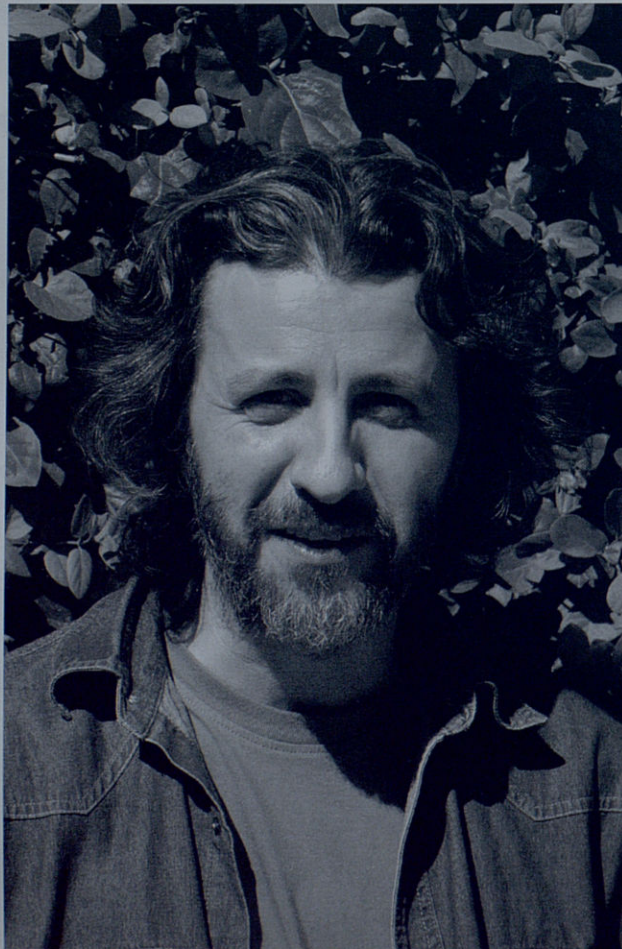
diments quan, a punt de perdre la vida en mans dels ferotges sioux, sonava propera la trompeta del setè de cavalleria, o quan el vent inflava les veles i el vaixell de Gregory Peck avantatjava el d'Anthony Quinn a *El mundo en sus manos...*

Hipnotitzats cercàvem refugi i complement per a aquesta set d'acció en la lectura de Verne, Salgari, London..., i sobretot en els tebeos que ens queien a les mans i que ens permetien reviure en cada lectura el que a les sales fosques del cinema ens havia enlluernat. Així, el Corsario de Hierro, Blueberry, Tarzan, Corto Maltès... ocuparen per dret propi el seu lloc al costat dels herois de la pantalla.

I així, el còmic es convertí en una altra manera de mirar pel·lícules tal com el meu admirat Cabanes retratà a la perfecció en un dels seus excel·lents dibuixos en què mostra un nin recolzat mirant una pàgina en blanc mentre dels seus ulls surt un raig de llum que projecta l'acció dins la vinyeta com si aquesta fos una pantalla de cinema.

Cinema i còmic, dues arts nascudes quasi contemporàniament que utilitzen un llenguatge molt similar: la seqüencialització d'imatges per representar l'acció. Ambdós intercanvien moltes troballes expressives i, sobretot, en l'actualitat, ens resulta difícil determinar quin mitjà nodreix més l'altre.

I és que res no impedeix que puguem gaudir amb idèntic plaer de Rohmer, Allen, Lauzier, Ridley Scott, Moebius, Tarantino, Mezzo i Pirus, Scorsesse, Muñoz i Sampayo, Ivory, Yslaire...

MIRATGE

GUIÓ I DIBUIXOS:
BARTOMEU SEGUÍ © 2005

La pel·lícula d'un còmic

1. PLA GENERAL.

La càmera fa un *tràveling* per la terrassa d'una cafeteria cèntrica. Fa un dia assolellat. Molta gent parla animadament a les taules. Els dos protagonistes mengen un entrepà mentre discuteixen. La càmera s'acosta amb un *zoom* als personatges principals.

Personatge 1: *Què surt de la barreja d'un escriptor, un dibuixant (virtuós o no) i un director de cinema?*

2. PRIMER PLA DEL PERSONATGE 2.

No ho sé, sorprèn-me.

3. PLA MITJÀ DELS DOS.

Personatge 1 (mig rient a l'altre): *La resposta és ben senzilla: un autor de còmics!*

4. PRIMERÍSSIM PRIMER PLA DEL PERSONATGE 1.

Això és per a mi el còmic: literatura, pintura i cinema, «juntas y revueltas» en una mena de Santíssima Trinitat artística per crear una disciplina nova amb el bo i millor de totes tres.

5. PLA DETALL de la taula on són asseguts. Veu en off del personatge 1: *A partir d'aquí, i com si fos una recepta de cuina, modificant les proporcions d'una disciplina o l'altra, tindries còmics més literaris en què la importància del guió és absoluta, tant, que són capaços d'enganxar-nos en la lectura*

independentment del virtuosisme del dibuix; còmics més artístics en el sentit purament gràfic; avantguardistes i, fins i tot, per què no, abstractes quan la composició plàstica esdevé part essencial en la creació, i vertaderes pel·lícules dibuixades quan la narració cinematogràfica transforma, després d'un calculat treball de síntesi, els fotogrames en vinyetes.

6. FOSA EN NEGRE.

Aquest broma de guió, que, llegit així, bé podria servir tant per a una pel·lícula com per a un còmic, em serveix per confessar-vos que, tret d'una debilitat recurrent per fer una historieta més expressionista (fruit segurament del meu aprenentatge pictòric a l'Escola Massana a Barcelona; de la coincidència amb les noves avantguardes en pintura a mitjan anys 80, i de l'aparició del la revista *Madriz*, que possibilità la publicació d'autors que apostaren per una recerca gràfica més arriscada), em sent un autor de còmics essencialment cinematogràfic. És a dir que dibuix les meves historietes com si fossin pel·lícules.

Però, com en el cinema, hi ha moltes maneres de fer còmics. Les meves primeres històries en què el tema quotidià afavoria la proximitat i la identificació amb els personatges estaven filmades amb super-8, sense efectes ni enquadraments especials, talment com en un film *dogma*. L'acció transcorre amb normalitat i la càmera és allà només per

retratar-los, per obrir-nos la porta i mostrar-nos el que succeeix com ho faria un vídeo aficionat. Són les històries de *Lola y Ernesto*, *Héctor y Rita*, *Luigi es Luis*, *Locus de Barna*... El primer Feijoo, tot i la trama policíaca que permetria un ús més dramàtic de l'enquadrament, resulta bastant pla, com si un cronista de successos hagués substituït el vídeo aficionat. Tothom té els seus mestres, i Zentner i no un altre dibuixant o un cineasta fou qui m'ensenyà a col·locar la càmera, a triar l'enquadrament millor per a cada vinyeta, a distanciar-me dels personatges, a mirar-los des de fora; en definitiva, que la història està per damunt els protagonistes. Moltes d'aquestes lliçons són presents a *El sueño de México* (amb més o manco fortuna), un llargmetratge (i no tan sols pel nombre de pàgines) dibuixat a 35 mm, amb una estructura de les escenes més cuidada i, sobretot, la introducció d'un *tempo* que alterna els moments de més acció amb altres de més pausats que n'alenteixen el ritme i ajuden a llegir-lo.

Per si no acabàs de quedar palesa aquesta inclinació per la narració cinematogràfica per sobre la gràfica, basta una mirada a les meves planxes per descobrir que difícilment hi apareixen moltes de les convencions semiòtiques i iconogràfiques del còmic. La representació del moviment recau absolutament en la dinàmica de la composició i en l'eficàcia de la postura i del punt de vista

 Roldan

C/ Eusebi Estada, 66 - 68
07004 Palma de Mallorca
Tlf. 971 763 666 - Fax 971 763 667
Internet: <http://www.roldan.es>
e-mail: roldanib@roldan.es

 Qualitat
ISO 9001:2000 Nº 02.0507-0

Cream espais per conivre

escollit. No hi ha línies cinètiques que subratllin el moviment dels personatges. A penes hi ha representacions ideogràfiques del tipus «veure les estrelles», «tenir una brillant idea» o «dormir com un tronc», fins i tot dels elementals signes d'admiració o d'interrogació, i sobretot una absència significativa de l'ús d'onomatopeies. Com si totes aquestes convencions les donàs per assimilades pel lector i aquest conegués de sobra la corba d'un moviment o el so que fa un cop de puny en un rostre. Com a elements absolutament prescindibles per comprendre el còmic.

El còmic: el cinema dels pobres, i tot el contrari

«El còmic el cinema dels pobres», aquesta frase, atribuïda a Hugo Pratt, entre d'altres, i que durant anys vaig creure dirigida als lectors d'històries, pren ara un significat nou arran de les contínues adaptacions de còmics originals que d'un temps enrere omplen les cartelleres. Majoritàriament, supòs que per la seva espectacularitat i fruit segurament del rejoeniment del públic, han estat els superherois els qui han cobert aquestes adaptacions del paper a la pantalla: Superman, Spiderman, Batman, Hellboy, La patrulla X, Dare Devil, Blueberry, Los 4 Fantásticos... Però també podem trobar un còmic darrere treballs més seriosos, com ara *From Hell*, *Ghost World*, i fins i tot *Camino a Perdición*.

Però, i aquest serà sempre el nostre avantatge per a tots els qui feim del

còmic la nostra principal eina d'expressió, mentre que George Lucas (per dir-ne un dels més representatius) necessita un fastuós ús de mitjans humans, tècnics i, sobretot, econòmics per ensenyar-nos la seva saga galàctica, Moebius ho aconsegueix, amb la mateixa màgia, amb un llapis i un paper; l'espectacularitat de les batalles en l'antiguitat l'aconseguí plasmar

Alberto Breccia en les planxes del seu *Mort Cinder* amb molts menys recursos que Cecil B. de Mille o Oliver Stone..., i, posats a escollir amb quin dels dos (entre un director de cinema i un dibuixant de còmics) perdre'ns en una illa deserta, tots escolliríem sense cap dubte el segon, l'únic que amb les seves mans i poc més ens podria garantir una pel·lícula per llegir els diumenges.

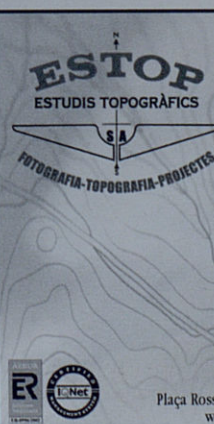

EL MIRALL

amb el suport de

Consell de Mallorca

- Plànols Topogràfics
 - Mesuraments
 - Replanteigs
- Fotografies aèries
 - Verticals
 - Panoràmiques
- Publicitat aèria
- Peritatges
- Valoracions
- Projectes agrícoles
- Estudis mediambientals

Plaça Rosselló, 4A, 3r - Tel. 971 72 33 56 Fax 971 71 89 01
www.estop.org E-mail: estop@estop.org

El 'comic' còmic

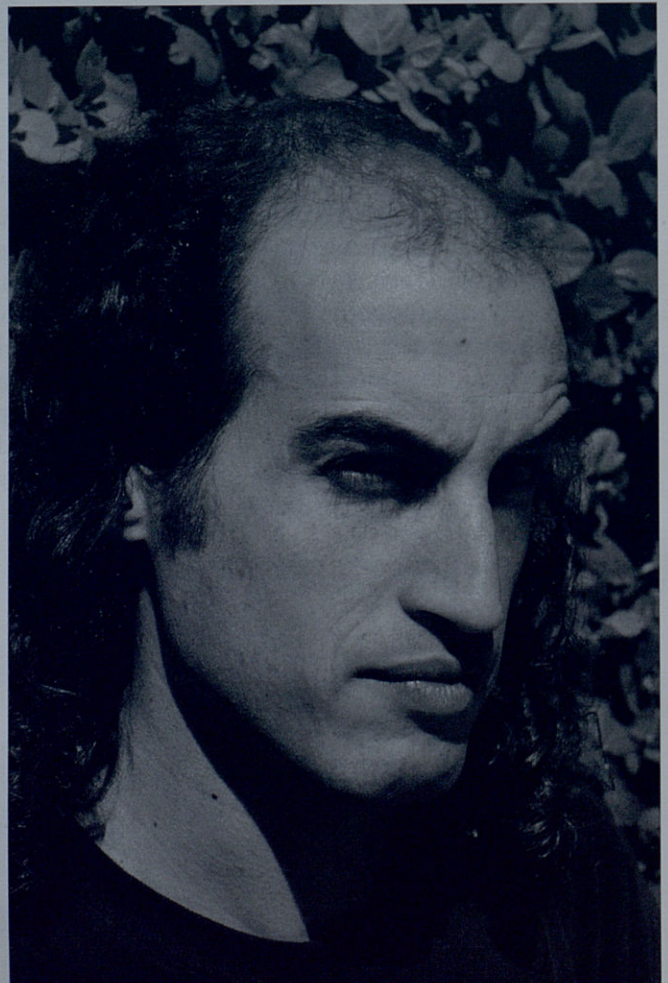
PAU

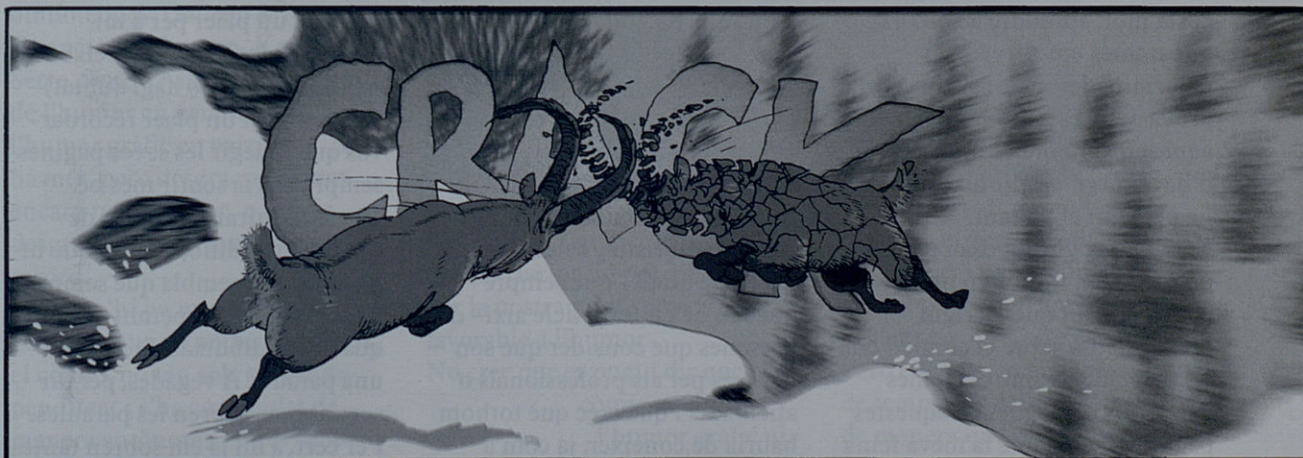
Li deim còmic perquè on va néixer li deien comic. Avui en dia no es pot dir que sigui sinònim de divertit, sinó que més aviat és tot un llenguatge d'imatges i de text que pot servir per comunicar moltes coses diferents, tantes com qualsevol altre llenguatge.

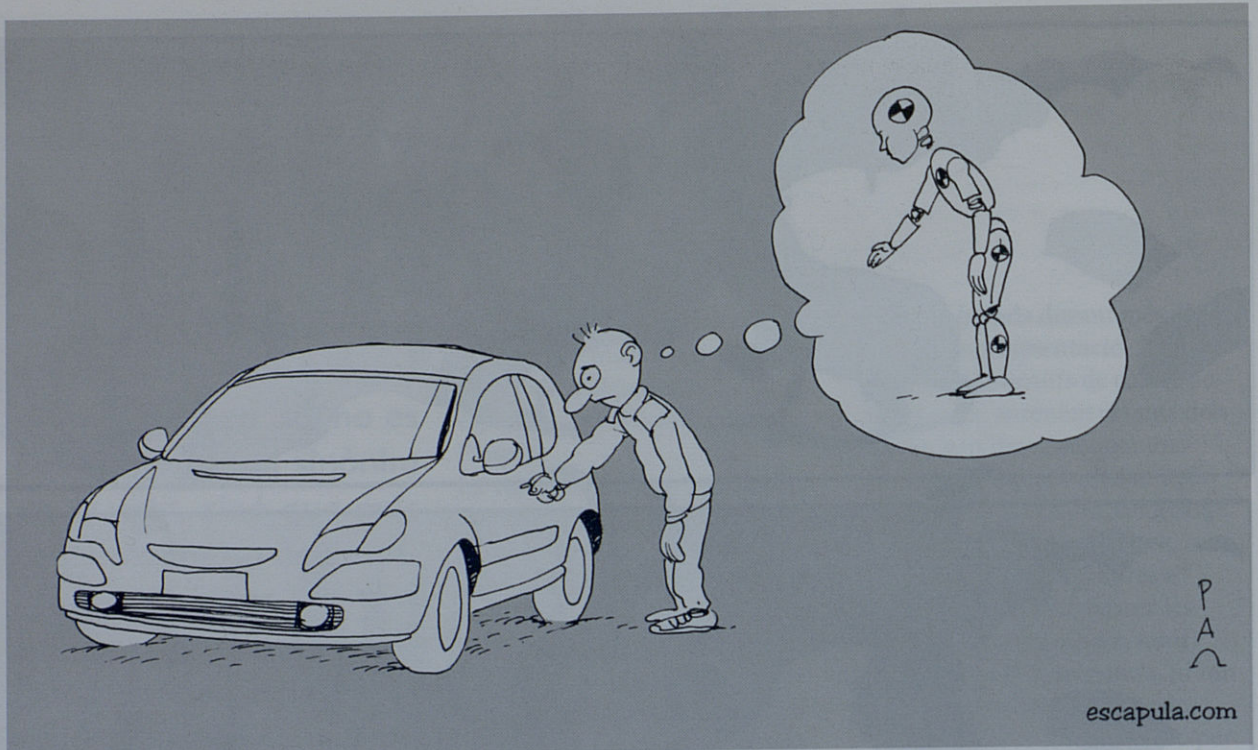
Però segons el meu punt de vista, segueix essent, com en els seus orígens, un llenguatge especialment apropiat per a l'humor.

És vera que el còmic pot servir per expressar altres emocions, altres històries, i també és vera que l'humor té altres llenguatges de transmissió, com les cançons, els acudits, etc.; però la combinació d'humor transmès pel mitjà del còmic dona resultats extraordinaris. Especialment el que es coneix com humor gràfic, que sol ser un acudit o un altre tipus de missatge narrat en forma de dibuix, amb tota la gramàtica i la sintaxi del llenguatge del còmic

desenvolupada durant més d'un segle d'experimentació. A poc a poc, els dibuixants de còmic de tot el món, aprenent els uns dels altres, han desenvolupat un llenguatge que pot arribar a ser universal. Vull dir un llenguatge que qualsevol pot entendre, encara que no l'hagi après a xerrar. No fa falta conèixer les regles de la perspectiva, tenir coneixements d'anatomia, ni tan sols és necessari ser capaç de dibuixar una O amb un tassó per entendre un acudit dibuixat. La fascinació que tots els infants senten pel dibuix fins al moment que els el fan avorrir a l'escola permet que el missatge dibuixat

arribi de manera més fàcil al coret dels lectors, més que no les combinacions de lletres, que també volen dir coses, però amb un llenguatge que és una convenció arbitrària de símbols que ens costa molt aprendre a l'escola i que només ens serveix en determinades regions. Una bona prova és que segurament llegiu aquest text només després d'haver llegit els dibuixos que hi ha per aquí al voltant. Com heu pogut suposar, escriure no és el meu fort, però no sé per què m'han dit que escrigui qualche cosa sobre el còmic i que no coincideixi amb els temes dels meus col·legues en aquestes pàgines, i, com que la meua feina més coneguda és la d'humorista

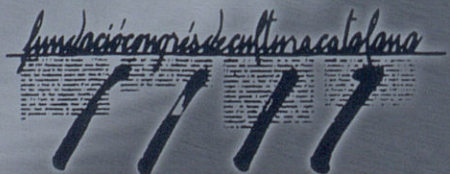
gràfic per al *Diario de Mallorca*, era el meu destí triar això. Hi ha dibuixants que estan especialment dotats per a l'humor i hi ha humoristes que estan especialment dotats per al dibuix. També hi ha humoristes que no tenen ni idea de dibuix, i dibuixants sense sentit de l'humor, però aquests no tenen res a veure amb aquest article. De la primera categoria, i no sabria dir si són humoristes dibuixants o dibuixants humoristes, voldria dir un parell de noms –que sempre queden bé en un article així– de persones que consider que són mestres per als professionals o aficionats i que crec que tothom hauria de conèixer, ja com a lectors, per la seva capacitat de

transmetre missatges o compartir idees, cosa que difícilment –o de cap manera– es podria fer amb un llenguatge que és el que ells dominen i desenvolupen: l'humor gràfic. Si no els coneixeu serà un plaer per a mi presentar-los, i si els coneixeu (perdonau que ho hagi dubtat) serà per a mi un plaer recordar-vos que rellegir les seves pàgines sempre ens fa sentir més bé. Tornau a mirar els llibres de Quino i Mordillo, veureu que hi ha idees que sembla que sempre hagin estat allà esperant que qualcú les dibuixàs. I tot sense una paraula. A vegades, per dir segons què, sobren les paraules. Per cert, a mi ja em sobren tantes paraules, però bé, hem d'omplir

EL MIRALL amb el suport de

**Generalitat
de Catalunya**

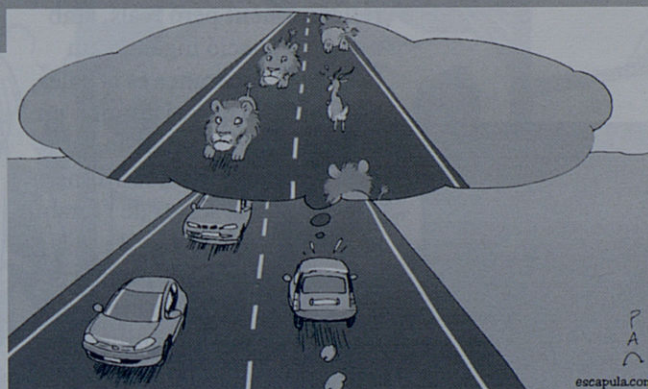
P
A
A

escapula.com

TSUNAMI

unes quantes planes, així que us diré més noms per cercar a les llibreries o recercar a les vostres biblioteques: Gallego & Rey, Sempé, Gary Larson, Krah, Serre, Sergio Aragonés..., mestres de l'humor en general i de l'humor gràfic en particular. N'hi ha més, però desgraciadament encara no els conec, o també desgraciadament ara no me'n record.

De fet, n'hi ha molts més, ja que una cosa que va néixer als diaris, el còmic, no tan sols s'ha independitzat i s'ha consolidat de manera autònoma en revistes i llibres. També ha continuat al seu bressol des de sempre. Els diaris mai no han prescindit de l'humor gràfic, encara que a vegades sigui més gràfic que no humor, conscients de la forta influència i la fàcil i ràpida assimilació d'aquest

P
A
A

escapula.com

llenguatge. Tant per la nostra innata fascinació pel dibuix com per la nostra predisposició favorable a l'humor.

No crec que es pugui dir que el còmic ve de l'humor gràfic ni viceversa, més aviat són com germans que varen néixer junts (tal vegada el

còmic és el germà petit) i cadascú s'ha dedicat a coses diferents, però tots dos han après molt l'un de l'altre.

Però encara que hagi passat tant de temps des del seu naixement, de manera que *comic* ja no vulgui dir necessàriament 'còmic', crec que el *comic* còmic és el que treu més bon rendiment del seu potencial com a llenguatge. Per dir això no em bas en res, però en aquest article qui comanda som jo i ningú no em pot dur la contrària, així que a qui no li agradi, que no en mengi. I com que jo som l'amo, també acab de decidir que aquí s'acaba l'article, ja que no tenc res més a dir. Amb paraules, és clar.

www.escapula.com

www.vaigfort.com

P
A
A

escapula.com

La travessia d'un mercenari de l'art seqüencial

PACO DÍAZ

**Assegut a la taula,
sense gairebé res,
amb determinació i
feina, es fa el miracle.**

Se suposa que crear és un acte de plaer que fa un autor, el demiürg de l'art seqüencial, d'una manera quotidiana, i amb ell i certa determinació, l'autor creix, es consciencia, s'il·lumina, però l'esvaïment aflora, i la realitat passa factura.

Conscient de l'acumulació vàcua de capacitats intuïtives no correspostes, no afirmades reflexivament però reals, amb certa resignació ingènua, un besllum d'esperança es fa palès, l'asseveració que es domina un misteri, com l'alquimista, es coneix, es manipula subtilment, i es pot posar al servei de l'estabilitat.

Aquest és el punt de partida per a rebel·lar-se davant la creació dolorosa. Existeix equilibri i harmonia, no hi ha ruptura ni extravagància; es perpetua la senzillesa, no hi ha contrastos. Que és de fàcil la feina de l'expert! Quina sort de viatge repetit! Tan predictable. Quina relació tan educada! Salons vuitcentistes on res no es despulla de l'eterna aparença.

El camí s'ha mostrat, és aquí, i l'autor renuncia, una vegada i una altra, al parany superb de l'autorealització gratificant. No és hora d'il·luminats, no és hora de coneixement, és hora d'hedonisme egoista i irreflexiu. La fascinació pel còmic em va arribar després del *boom* dels vuitanta, època en què tot estava per descobrir. Fascinació és la paraula justa atès el constant bombardeig de grans obres del gènere. Camins divergents, propostes irreverents enfront d'academicismes recalitrants,

estètiques inconcebibles, investigació narrativa, un paradís creatiu, un llenguatge per assimilar. I un desig de formar-hi part. El desig de tot neòfit, a pesar de la modèstia de l'autodidacte, i gràcies a la facilitat innata sense direcció, a part del talent, una mica de màgia, sort i tenacitat.

Heus aquí el germen de l'heterogeneïtat formal de la qual he hagut de fer gala des de gairebé el primer moment, la meravellosa contemplació de tota mena d'obres, des de les més arriscades fins a les més ortodoxes. Això va fer que totes formassin un pòsit d'admiració, admiració que em va convertir en un lector sincrètic. Això, i les directives editorials que, amb la crisi, varen fer que tocàs tots els gèneres durant la primera col·laboració professional amb la revista *Tòtem el Comix*, devers la primeria dels anys noranta, quan el *boom* transmutava en bluf i les oportunitats curtejaven enfront d'una allau de nous títols que il·luminaven amb un nou sol naixent l'ocàs de tota una revolució. Una raó alimentària, una evolució darwiniana, un desig de romandre, havent pres la decisió que narrar amb imatges seria la meua vida.

I a partir d'aquí, i des de la intuïció que no substitueix del tot el coneixement conscient, des de certa vocació irreverent, el viatge iniciàtic m'ha menat a tractar els gèneres més diversos, amb el grau d'implicació més variat. *Apol·linis nihilistes radicals*, superhomes de Nietzsche garbellats per la moral anglosa-

ANAMÒRFIA

NO M'AGRADA
ATURAR-ME DAVANT EL MIRALL.
QUAN HO FAIG,
EM TORNA UN REFLEX
MASSA PUR, SENZILL, EVIDENT.

A MESURA QUE
HE ASSOLIT
CONQUESTES ENRIQUIDORES,
HA CRESCUT EL DESIG
DE DESCOBRIR
QUELCOM DE COMPLEX
D'AVANT EL MIRALL.

LES RELACIONS PERSONALS
M'HAN AFIRMAT,
D'AVANT EL MIRALL ARA SÓC BELL.

I AMB AQUESTA
AUTOAFIRMACIÓ,
ARA PUC ENTRELLUCAR
UNA PETITA PART
DEL MISTERI.

UN MISTERI
COMPLEX I INTANGIBLE.

xona i el fenomen Image, des d'una perspectiva mediterrània; *erotització onanista* desproveïda de qualsevol referent directe, encara que amb ecos de carns com tapís d'oració, decameron, satiricons, kama-sutres, sadismes, vagues records estudiantils de l'arxiprest, Rojas i Rabelais, influència mediàtica de Lawrence, Duras, Régan o Choderlos de Laclos; *pseudomangues occidentals* com a exercici d'estil i assimilació de temps nous i conceptes narratius, i *interpretacions de literatura infantil* per al mercat escandinau, un espai fred en què la irrupció subtil d'un espectre de color distint, una tonalitat natural insular, una certa saturació cromàtica conscient, ja és per si mateix sinònim d'èxit. Un viatge al llarg de distintes sensibilitats, en les quals l'autor assegura l'estructura, intenta compondre sense excessos, fa

més òbvies i llegibles les coses familiars, es mou en la piràmide que aplega narrativa i estètica de manera eficaç, i es relaciona de forma amable, presumiblement amb tota l'atenció posada en el possible lector, el qual el rep com un igual, com un amic. Accepta els imperatius del llenguatge, adopta la semiòtica pròpia de cada nou joc, s'adapta. I aquest canvi continuu, encara en l'estabilitat ferria, ja és per si mateix gratificant.

Després hi ha una relació arbitrària i imperceptible entre el plaer físic del traç, la relació màgica amb el suport, la materialització de la idea, la recerca contínua de la bellesa i el producte final construït a força d'acotacions implícites per a una major absorció popular. Allò interessant, allò íntim, allò realment significatiu rau en el procés demiúrgic i en la finalitat estètica. Les idees només són importants de forma inconscient, l'objectiu és dotar de forma un contingut imposat, i el propi aflora irreflexivament, és aquí. El criteri personal és l'única divisa egoista que s'imposa, és un compendi de sensibilitats, però afins a una subjectivitat singular. El resultat no importa. No serà apocalíptic, no serà desmesurat, serà dotat d'art, destresa i enginy, en la mesura justa. No crearà malestar ni inquietud, proporcionarà un element familiar a la nostra recerca hedonista. No hi ha distanciament, es comparteix. L'autor no hi serà tothora present, ans al contrari, ha de passar desapercebut dins un tot. No és còmic *culte*, però tampoc no és còmic *porqueria* ja que es tracta amb rigor. I això, de grat o per força, també és factible, vàlid intel·lectualment, en l'infinit ventall de possibilitats que ofereix el llenguatge del còmic.

Apol·linis nihilistes radicals

Allò excessiu sempre ha atret l'adolescent, i en el meu cas, els excessos estètics dels còmics

americans de superherois dels anys setanta m'inflüïren ja de ben petit. Només a posteriori he estat conscient que aquesta influència era molt major. Les imatges eren impactants, les aventures impredecibles i imaginatives, però hi era subjacent una càrrega de crítica social, de decepció, que reflectia clarament la realitat traumàtica d'aquella època als Estats Units. Amb aquest bagatge no assimilat conscientment, i aquesta irreverent postura del nouvingut il·lusionat, m'he enfrontat amb el gènere dels superherois durant una època. Un gènere falsament homogeneïtzat, en el qual brillen algunes obres sorprenentment lúcides en un panorama generalment convencional. De nou la línia editorial és tendenciosa, el contingut en alguns casos del tot marcià, la comunicació nul·la. L'únic refugi és el dibuix, construir, delimitar, intentar la dictadura de la sensibilitat pròpia dins el remolí de sensibilitats assimilades. Això, i un aspecte lúdic, un retorn a la infantesa i una sensació d'haver arribat finalment al propòsit quan encara no has salpat en la travessia. I el fet insòlit que per primera vegada no som autor, som mercenari al servei d'una convenció. Els mitjans de comunicació se'n fan eco, confereixen importància a l'intranscendent, pel mer fet que la sensibilitat d'un artista insular sigui reconeguda a l'estranger.

Pornografia. Erotització onanista narrativa

Quan, més endavant, aquesta travessia es mostra lúbrica, i la finalitat és produir excitació, arriba una proposta d'una de les editorials referent del ressorgiment del còmic espanyol; La Cúpula, una de les editorials més conseqüent i seriosa en la seva dilatada trajectòria. Encara que l'objectiu està obertament delimitat cap a l'erotitzant, hi ha, a més de la gratificació de la

recerca de la bellesa femenina, una obsessió personal, una identificació amb la possibilitat de contar sense inhibició, sense pudor, de forma exhibicionista, de mostrar que sexe explícit no és equivalent a depravació i, finalment, que es poden contar històries i no solament satisfer pulsions onanistes. Aquí de nou trobam una contradicció que m'ha acompanyat al llarg d'aquests anys, els que estiren el carro són els autors mercenaris enfront dels distanciats, els alternatius, que reneguen subtilment dels cànons establerts, distorsionadors que s'instal·len en la diferència. La majoria combrega amb el mercenari, crea estabilitat i mira desconfiada cap al terreny de l'experimentació, tal vegada perquè les grans troballes, els assoliments, són una minoria dins un bosc de bones intencions fallides.

Pseudomanga infantil colorista per a nines grises

Finalment, la meua faceta més recent se centra en el còmic infantil. Tota una ruptura formal i una

veritable aventura estilística, limitada i orientada de bell nou, més influenciada pel *look manga* que pel còmic infantil autòcton.

Amb prou feines record les meves lectures infantils, bona part protagonitzades per les publicacions de l'escola Bruguera, però ja en aquesta època vaig tenir la certesa que un dia arribaria a ser un professional de la historieta; Francisco Díaz, el dibuixant de la sèrie *El sheriff King*, nomia com jo, un obstacle psicològic superat. Hi ha de nou aquesta influència subtil, no conscient, de tot aquest material: Raf, Ibáñez, Vázquez, Escobar, al costat de Peyo, Uderzo, Tabary o Morris.

En aquesta col·laboració amb educades editorials escandinaves estic il·lustrant guions senzills, de fórmula narrativa repetitiva. No es tracta d'un repte: històries llegibles, boniques, un retorn a la ingenuïtat, però amb una narració dinàmica i moderna, i una intenció rigorosa. Quelcom massa proper encara, però que, sens dubte, enriqueirà encara més aquesta sinuosa sendera que m'he proposat transitar.

Conclusions mercenàries

Aquest breu article m'ha permès conscienciar-me sobre el meu paper com a mercenari de la narrativa gràfica. Crec que la sensibilitat es desenvolupa des de la infantesa, s'ha de dur dedins, i ha de ser recompensada. No és imprescindible ser conscient contínuament de totes i cadascuna de les eines narratives, encara que cada vegada que m'acomod en la reflexió estic sistematitzant recursos que només havia utilitzat intuïtivament i puc asseverar sense rubor que utilitz els rudiments bàsics del llenguatge del mitjà, puc ser extremadament efectiu i correcte, tot un mercenari. Descobrir dins un mateix el dibuixant, la intimitat del soldat de fortuna, la veritable vocació de dibuixar (no la de ser autor publicat i famós) amb voluntat, imaginació i autocrítica, és per mi el més important. Les extravagàncies conceptuals i formals sempre em queden dins el petit racó de demiürg, aquest tan recòndit, que ningú no pot traspasar, del qual només es pot entrellucar una diminuta part.

Metges especialistes en Oftalmologia

C/ d'Anselm Turmeda, 10. Palma (Mallorca)
Tel. 971 20 15 12 - 971 29 47 44 - 971 29 54 50
Fax 971 75 52 38
A/e: iom@iom.es

Una comunitat fràgil i alhora potent

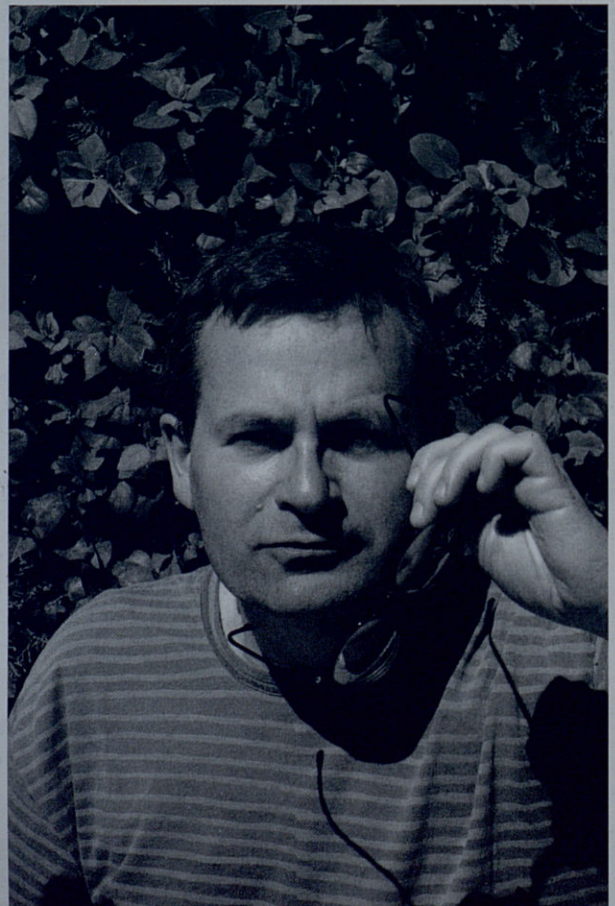
PERE JOAN

I no es tracta només que aquí tinguem un nombre important de dibuixants de qualitat (i no vull assenyalar ningú) que sorprèn per la seva densitat, desproporcionada amb relació a altres bandes.

És que hi ha projectes editorials que tenen la seva importància, i no solament per la seva voluntat de resistència, que ja tindria el seu mèrit dins un món en què els audiovisuals guanyen terreny per la seva immediatesa, sinó més aviat per l'envergadura de la iniciativa. És també sorprenent la diversitat de registres que es treballen, no subjectes a cap tendència, corrent o escola. Encara que posem aquesta heterogeneïtat en dubte nosaltres mateixos i, a instàncies d'algun periodista, ens demanam si existeix alguna escola mallorquina o balear. Sempre se sol

contestar que no, que tothom tira per la seva banda, però de vegades ens queda el dubte que tal vegada seria més profitós vendre el contrari, una imatge de marca.

Aquestes coses funcionen. Es va fer fa un temps a València. L'escola valenciana existia i funcionava com a marca, una cosa que unia la modernitat del moment amb el costumisme, amb una certa netedat de línia. Aquí no tenim una uniformitat estilística o almenys uns mateixos punts de partida, ni tan sols generacionals, però el que sí que hi ha és una espècie de comuni-

tat no formalitzada, sense normes, i que crec que no existeix en altres àmbits artístics. Hi ha, en els historietistes de per aquí, el costum de compartir feines, de passar-se encàrrecs de l'un a l'altre: «Jo no tenc temps o ganes de donar la tinta, vols fer-ho tu? Qui pot donar el color a aquestes pàgines? No em fa gens d'il·lusió fer guions a la manera de *Mortadelo y Filemón*, vols escriure'ls tu, que ets més graciós?» Això s'esdevé amb naturalitat i ens recorda que, a més d'exercir una activitat creativa,

tenim una pràctica que té un vessant artesanal, d'ofici no pompós, que necessita de solucions compartides... ni més ni menys que el cinema. No puc imaginar-me una actitud així entre poetes, per exemple. Pot ser que la mateixa naturalesa de la feina hi faci molt i que la funció creï l'òrgan cooperatiu. Tampoc no es pot perdre de vista que hi ha diferents interessos. Alguns dels autors hem passat per estudis d'art i tenim una perspectiva, potser de vegades desmesurada, que vol integrar-se

en un espectre artístic més general, però n'hi ha d'altres que se senten més propers al món de l'*entertainment*, o de les coses populars, sense més històries. Aquesta mescladissa és el que fa més interessant la situació. Si aquesta riquesa s'esdevé dins un aquari tan petit, deia que som molts i bons, però no tenim res a fer comparats amb el món dels hotelers, botiguers o venedors de gandules, per exemple, passa una cosa igualment sorprenent en l'activitat editorial. Hi ha una varietat d'iniciatives

sucosa. Quan un comença a dibuixar és lògic que, si hi ha ganes de veres, es facin, en un moment o l'altre, una autoedició, un *fanzine*. Però organitzar la perseverança de l'edició i donar-li una perspectiva professional és més complicat. Ara mateix hi ha a Mallorca quatre projectes editorials en actiu i que mantenen una continuïtat.

Dolmen du un grapat d'anys editant mensualment la revista amb el mateix títol. Es tracta d'una revista de crítica, amb un interès marcadament cap als superherois, però que no oblidarà tocar els altres gèneres. No sé com ho fan, però Vicente García i Jaume Vaquer no fallen en la periodicitat i, a més a més,

darrerament s'han llançat, amb la col·laboració d'altra gent de la Península, a l'edició d'àlbums, alguns d'una qualitat fora de tota discussió i que poden arribar a tot tipus de públic. No es pot passar de llegir les *Ideas negras* de Franquín (sí, el mateix autor de Sergi Grapes, però en un vessant més fosc).

Els manacorins de Recerca són els darrers a atacar fort en el món editorial illenc. Tenen un gust omnívor i també s'atreveixen amb una revista. Només per haver il·lustrat una portada de *Coma* amb un dibuix de Lluís Juncosa es mereixen un respecte. Tomeu Seguí i Sonia Delgado fa anys que intenten mantenir una presència i continuïtat amb un

còmic per a infants que no faci vergonya llegir a un adult. Sempre he pensat que una bona història o historieta per a infants és aquella que pots continuar llegint amb interès a qualsevol edat i li segueixes trobant qualitat sense necessitat de rebaixar la teva edat mental.

El món del còmic infantil està dominat per una sobreprotecció presumptament educativa, que no surt del que és políticament correcte, i que no sé si aconseguir els efectes pretesos inicialment. El mallorquí i la catalana a qui ara ens referim han aconseguit petits oasis de còmic infantil atractius, quasi d'avantguarda, amb una maquetació actual, rica, i que es mereix

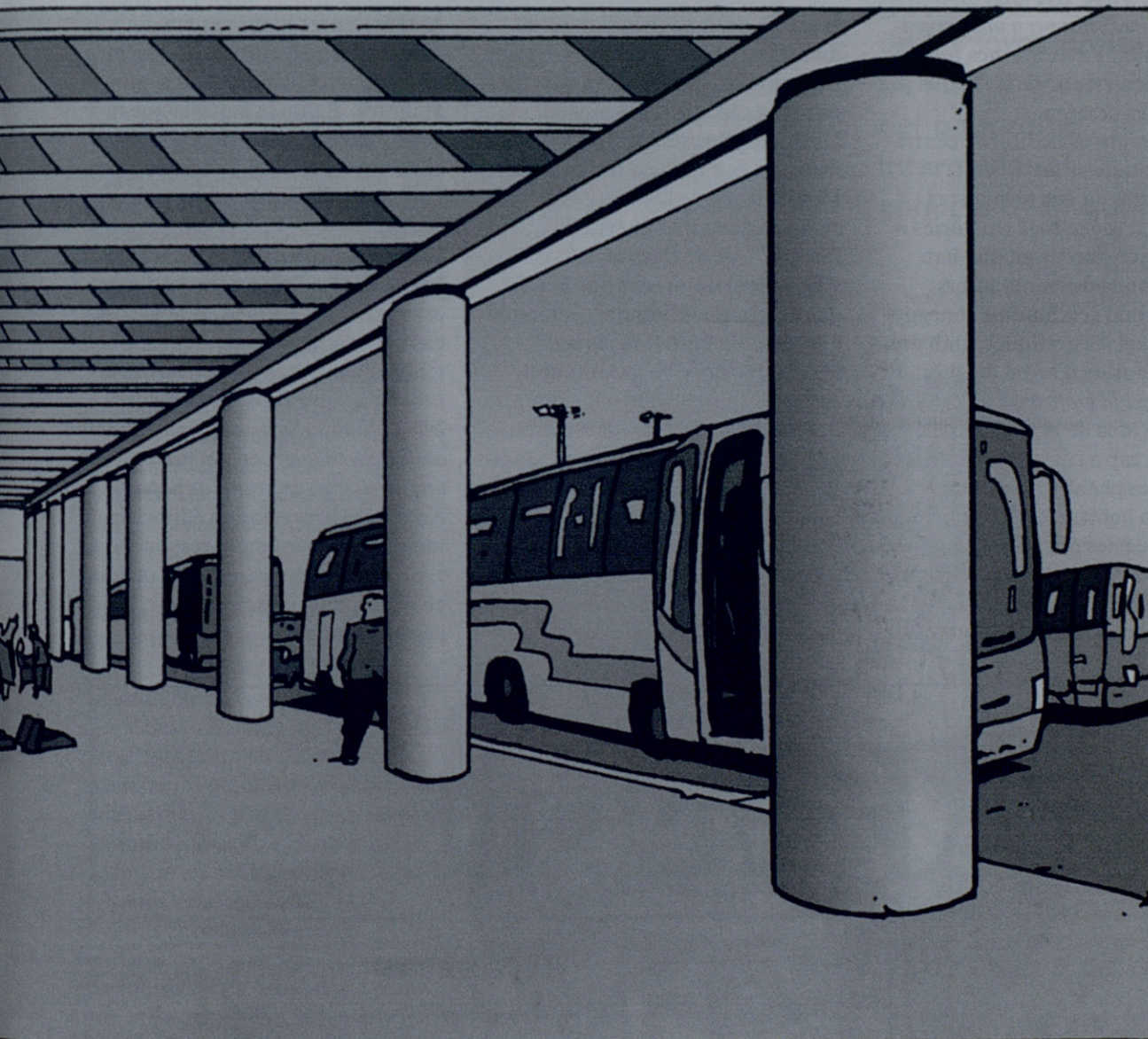

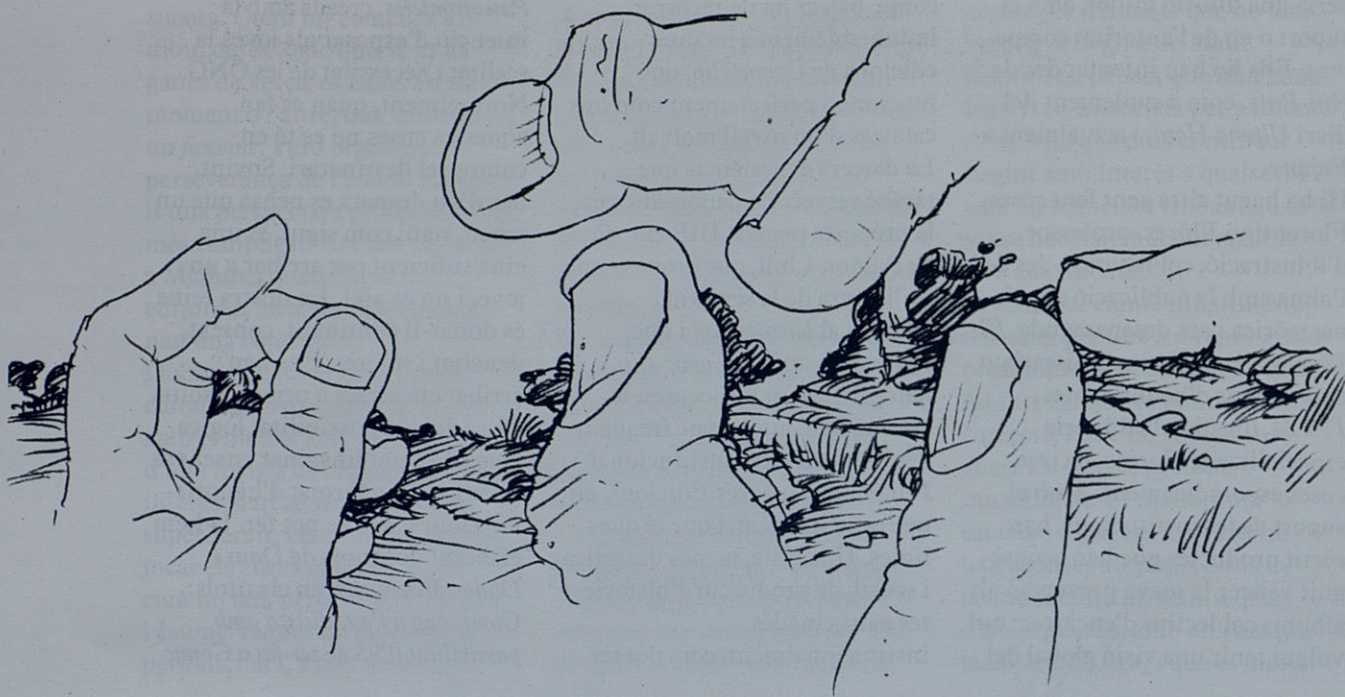
xeria una difusió millor, amb el suport o no de l'autoritat competent. Ells ho han intentat des de *Rifi-Rafe*, com a suplement del diari *Última Hora*, i actualment a *Esquitx*.

Hi ha hagut altra gent fent coses. Florentino Flórez, professor d'il·lustració, col·laborava des de Palma amb la publicació asturiana, teòrica i ara desapareguda, *El Wendigo*, i continua comissariant exposicions d'historietistes. 17 x 24, lligada a la llibreria especialitzada Norma, ha tret coses esporàdicament. Amb el suport de les institucions, han sortit productes que han aconseguit vèncer la meua prevenció als àlbums col·lectius d'encàrrec: qui vulgui tenir una visió global del

còmic balear ha de recórrer indubtablement a les dues edicions de *Comic-clip*, que funcionen perfectament com uns catàlegs d'un nivell molt alt. La darrera experiència que també serveix de panoràmica és la proposta per a la UIB entorn de Ramon Llull, que proposa una (re)lectura de la seva vida contada al *Brevicolum* i que, juntament amb el *Comic-clip*, han partit d'un respecte en la creació dels autors, poc freqüent des d'un encàrrec institucional. Finalment, Inrevés Edicions, en què estic implicat, i que té dues línies. Una línia, la més didàctica i social, de producció d'historietes patrocinades institucionalment, com pot ser

Passafronteres, creada amb la intenció d'exposar als joves la realitat i necessitat de les ONG. Normalment, quan es fan aquestes coses no es té en compte el destinatari. Sovint, des d'un despatx es pensa que un tebeo, sigui com sigui, és una eina suficient per arribar a un jove, i no és així. La nostra feina és donar-li contingut, context, densitat i interès. Ens han arribat encàrrecs a priori insòlits i fora de tota possibilitat lògica. Qualcú es pot imaginar ensenyar estadística en format d'historieta? Doncs això es pot fer. Ja hem elaborat dos toms de *Daus i Dades*. Fixau-vos en els títols: *Còmic cap a l'estadística amb possibilitat 0'95 de ser-ho* o *Còmic*

discret d'estadística per a un aprenentatge continu. I a més a més funcionen, serveixen per als objectius per als quals es crearen.

L'altre vessant és l'editorial centrada en el còmic autor. Recull monografies en dos formats: el denominat *comic-book* (històries o recopilacions breus en què han tingut cabuda diferents autors mallorquins) i els àlbums coneguts com a novel·les gràfiques, amb uns reculls d'autors d'arreu del món. El terme *novel·la gràfica* no és gratuït, dóna una idea de la voluntat de projecció cap a continguts adults i assumibles per altres tipus de lectors no habituals a la historieta. Una d'aquestes novel·les gràfiques, potser una de les més reconegudes, és el Premi Pulitzer *Maus*, d'Art Spiegelman, que Inrevés va traduir

al català, acompanyat d'una guia didàctica.

Actualment, dirigim tots els esforços cap a la revista *Nosotros Somos los Muertos*, sortida ja fa tretze anys d'un gest indignat de Max enfront de la passivitat europea davant la guerra de Bòsnia. Des de llavors, la cosa s'ha convertit en una publicació que reivindica l'immens camp per explorar el còmic i la riquesa expressiva del dibuix com una activitat amb una entitat pròpia, no sempre subordinada a contar històries. Una barreja d'influències que uneixen el que es coneix com alta i baixa cultura. I, dissortadament, una de les poques revistes d'historietes que sobreviuen, encara que amb una energia i possibilitats amplíssimes.

Al món sencer només es fan cinc revistes del que es podria dir còmic d'avantguarda. Una la feim a Mallorca. Tenim la fantasia que hi podria haver una permeabilitat entre diferents activitats artístiques, i ho intentam a cada número de *los muertos*.

L'any passat, l'Associació d'Artistes Visuals de les Balears ens va donar el Premi Punt Vermell, la qual cosa ens posà contents, però de vegades tenim alguns dubtes i convertim el títol de la novel·la d'on va sortir *Blade Runner*, *Somien els andròides en ovelles elèctriques?*, en *Somien els artistes elèctrics en ovelles de paper?*. Aquests i altres esforços editorials molts propers intenten respondre a això. I això està passant aquí mateix, en aquest món editorial illenc, fràgil i alhora potent.

Embat
Llibres

PEDAGOGIA - PSICOLOGIA - CIÈNCIES SOCIALS

Pge. Papa Joan XXIII, 5-E • Geranis Centre - Tel. 971 713 350 • Fax 971 215 641 • 07002 Palma de Mallorca

Sense denominació d'origen ni determinisme

PEP MINUESA

Aquesta estranya situació ha provocat que s'encunyi de manera anònima el terme escola mallorquina de la historieta (?!). A aquest suposat grup homogeni d'artistes el formarien Max, Pere Joan, Tomeu Seguí, Rafel Vaquer, Paco Díaz, Àlex Fito, Linhart, Guillem March, Pau, Tolo Morey, i així un llarg etcètera. A més a més, cal afegir la tasca dinamitzadora per difondre el còmic a les Illes Balears desenvolupada per l'Associació d'Amics i Victimes del Còmic i per la llibreria Norma Còmics de Palma.

Tot i això, la denominació d'origen EMH sembla la típica i tòpica elaboració *ad hoc*, a tall de síntesi, duita a terme per periodistes, crítics i investigadors del novè art per referir-se a aquests autors i a les seves creacions. És força improbable que aquest heterogeni grup d'artistes del còmic s'hagi reunit per construir conjuntament un corpus teòric, temàtic i tècnic propis per aplicar a les seves vinyetes. A més a més, és indefensable aquesta terminologia com a reflexió col·lectiva al voltant del fet creatiu de tebeos mitjançant l'aplicació de l'obsolet i del caduc determinisme geogràfic pel simple fet de crear les seves obres des de Mallorca. L'existència de certes coincidències estètiques, temàtiques i narratives entre els diferents dibuixants i guionistes illencs és una realitat, atès el fet que si en cerques sempre en trobes, però de cap de les maneres es pot defensar l'existència d'uns trets comuns entre tots ells que els conformi com a escola.

En aquest cas, la inexistent indústria del tebeo a Mallorca i el marcat personalisme dels

dibuixants i guionistes illencs com a creadors de còmics d'autor supera l'obsessió compulsiva de l'ésser humà per posar la mateixa etiqueta a tot allò que sigui possible. Aquest col·lectiu es caracteritza per la seva marcada individualitat, pròpia de la idiosincràsia de la producció d'historietes a Europa, i per la seva diversitat estilística i temàtica.

Davant d'aquesta realitat heterodoxa, tan sols s'ha de tenir clar que a Mallorca hi ha un bon grapat d'artistes independents i de gran qualitat, alhora que desconeguts per al gran públic, tot i que el còmic sigui qualificat com un mitjà de masses, que demostrin amb la seva obra que la cultura no entén ni d'escoles ni de fronteres, com a molt de cruïlla de camins.

A Mallorca, illa que viu d'esquena a la indústria del tebeo i de quasi tot, s'ha produït un fet paradoxal des dels anys vuitanta: la concentració de bona part dels dibuixants i guionistes de renom i de les joves promeses de l'Estat espanyol i del panorama internacional del còmic d'avantguarda.

Opinió

Pere Joan entrevista a
Paco Díaz

Superherois i pornografia

EL MIRALL

Resulta difícil pensar en dos estils i concepcions artístiques tan dispars com les que mostren les publicacions de Paco Díaz i Pere Joan: el primer, habituat als aspectes més comercials de la vinyeta nord-americana eròtica i de superherois; el segon, autor d'històries introspectives i líriques com la recent *Azul y ceniza*. Potser per aquest motiu proposaren compartir la seva conversa amb EL MIRALL.

Pere Joan: Et defineixes com un mercenari de l'art, un professional (i això deu significar que tots els altres som uns aficionats). Però el fet és que parteixes d'uns primers dibuixos de línia clara cap a altres estils. Per evolució

massa professional..., i això comporta que som el menys professional de tots. En relació amb la pregunta, he de dir que la meva feina té una base d'autor que és inapreciable: la resta són trucs d'ofici que em permeten

anar a un costat o a l'altre. Si dic que som un mercenari és perquè viure del món del còmic és molt

fer de *negre* per a alguns autors.

PJ.: De fet, hem col·laborat junts, tu m'has ajudat a fer feines meves i...

PD.: He tractat de fer-ho amb molts [com Max, Rafa Vaquer o Àlex Fito]. Aprendre...

PJ.: Dins aquesta *entente* de dibuixants mallorquins, quan un té massa feina la passa a un altre i després s'hi fa feina conjunta. D'aquestes feines amb tu, allò que més record és que una vegada em vares dir que el més important és una bona estructura del guió tant com del dibuix, i això és especialment interessant per mi, perquè tenc una tendèn-

«Ara tinc una família, una hipoteca, i m'ho puc permetre gràcies al còmic»

pròpia o per imposicions?

Paco Díaz: Bé, el fet que jo em defineixi com a professional no vol dir que la resta no ho sigui! Per ventura vull dir que som

complicat avui per avui, i jo volia ser dibuixant des de petit; ara tenc una família, una hipoteca, i m'ho puc permetre gràcies al còmic, tot i que també faig altres feines, com ara la publicitària, o

ESTIU 2005

TUNÍSIA vol directe des de Palma **preu des de 397,00 EUR**
XINA vol directe des de Madrid
estancia PEQUÍN 7 nits 1.100 EUR
estancia XANGAI 7 nits 1.120 EUR
CAPITALS DE LA XINA Tour regular 1.790 EUR

ESPECIAL ESCANDINÀVIA MAD/BCN
COPENHAGUEN-OSLO-FIORDS 7 NITS 1.125,00 EUR
ESTOCOLM-OSLO-FIORDS 7 NITS 1.295,00 EUR
OSLO-REGNE DELS FIORDS 7 NITS 1.375 EUR

No inclou taxes aeroportuàries, ni suplementos des de Palma

Informes i reserves: OMS, 50 B. Box 696 · 07003 Palma (Mallorca)
Tel. 971 72 38 42 · Fax 971 72 69 42 · <http://www.viajesmartel.com> · ventas@viajesmartel.com

cia que se me'n vagin les idees de la mà. Tu fas feina sempre com als Estats Units, amb estructures molt fixades?

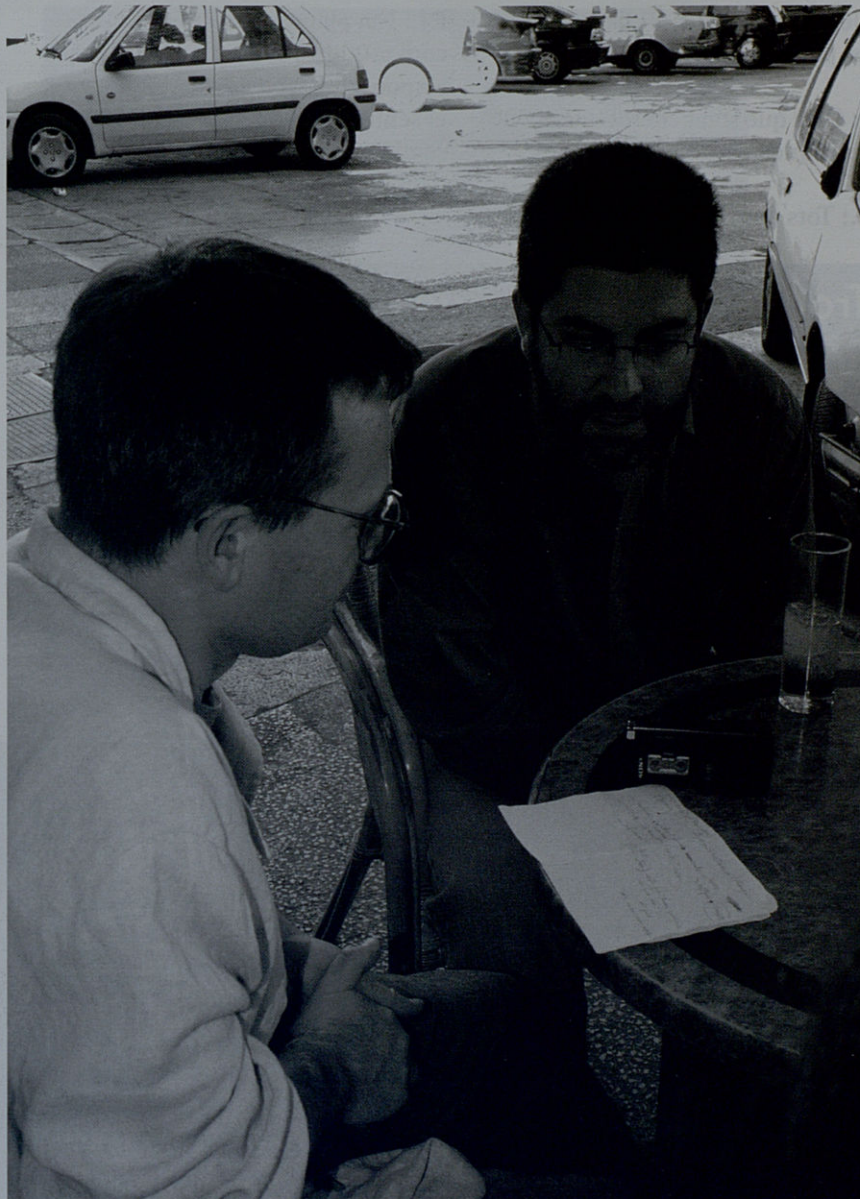
P.D.: Sí, perquè hi ha un cert classicisme en el dibuix: puc anar canviant algunes coses, però sempre dins una ortodòxia, dins l'estil que accepta tothom. Els editors, en general, quan volen que una feina sigui rendible, demanen coses molt concretes.

P.J.: T'ho preguntava per una estructura molt clara dels teus personatges, que són *corporis*, potser per les teves experiències en el camp dels superherois i l'eròtic... Bé, em corregiré: pornogràfic.

P.D.: A Barcelona [on Paco Díaz va estudiar Belles Arts] un professor deia que el còmic era la pintura dels pobres. I crec que com que jo no tenia accés a la Cultura en majúscules i no podia ser un pintor (ja saps, allò de venir de família treballadora, etcètera), crec que no m'interessava res més que la qüestió hormonal del cos humà. Així que em vaig especialitzar en l'art figuratiu del cos.

P.J.: No és gens estrany que et dedicassis als superherois; no sé si t'has adonat que els dibuixants d'aquest camp us inventau músculs. També en el camp pornogràfic us inventau... músculs?

P.D.: (*Rialles.*) No tant, perquè en

aquest cas tenc un coneixement de primera mà de la matèria...

P.J.: ...Humana (*més rialles*).

P.D.: ...De manera que no es tracta tant d'inventar com de

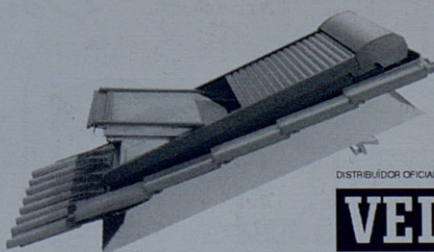
reforçar els atributs.

P.J.: Supòs que per cercar un efecte dramàtic.

P.D.: En el cas dels superherois, el sexe està com a prohibit, és un tabú. Pots dibuixar una gran

SA BONA FUSTA

PORTES (renovació sense obra)
ARMARIS I INTERIORS
PARQUETS (fusta i laminats)
FINESTRES DE FUSTA I PVC
PERSIANES DE FUSTA I PVC
FINESTRES DE TERRAT
ESCALES

DISTRIBUIDOR OFICIAL

VELUX®

Arxiduc Lluís Salvador, 55 baixos · 07004 · Palma · Tel. 971 209 450 · Fax 971 298 357
www.sabonafusta.com · sabonafusta@hotmail.com

violència i cossos molt desenvolupats, però no una altra cosa.

PJ.: Crec que són gèneres que amplifiquen els desigs de la gent.

PD.: Tots dos són gèneres molt

«Trobos gent molt madura que llegeix pornografia, tot depèn de l'onanisme»

hormonals. Els superherois van dirigits a gent molt jove, el còmic eròtic al públic adolescent. El pornogràfic... Trobos gent molt madura que en llegeix. Tot depèn de l'onanisme de cadascú.

PJ.: Em planteig els superherois com una altra casta d'onanisme, que respon a desigs més mitològics, en el sentit que tenen una funció semblant a la que tenien els antics déus grecs per a la població.

PD.: És una actitud pròpia dels nord-americans, potser per la seva manca d'història...

PJ.: Aquest és el meu Paco! (*Rialles.*) Ho redueixes tot a conceptes molt directes, com això: que la manca d'història dels EUA els fa necessitar una mitologia.

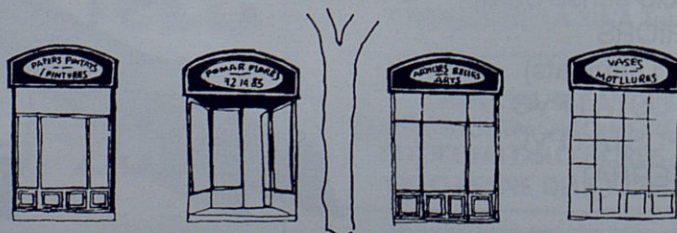
PD.: Confés que no m'interessen els superherois. Som un mercenari, i vaig aprofitar l'oportunitat que em varen donar. De fet, no coneixia aquell món abans de treballar-hi.

PJ.: Per a la gent que no conegui com funcionen les grans editorials, quina ha estat la teva funció allà? Dibueixaves a llapis, passaves a tinta, colorejaves...?

PD.: El fet que estan obligats a lliurar vint-i-quatre planes mensuals per cada col·lecció fa que hagin de separar les feines en un procés molt estrany. He treballat amb guionistes sense parlar amb ells per a res. Jo agafava els elements propis del gènere i els passava per aquesta personalitat meua, que ja t'he dit que està molt enfonsada.

“Encara queden botigues” *Casa Domar Flores*

PAPERS PINTATS I PINTURES · ARTICLES PER A ARTISTES · VASES I MOTLLURES

SANT MIQUEL, 77 - Telèfon 971 72 14 83 - Fax 971 71 93 12 · 07002 - PALMA (MALLORCA)

PJ.: Just utilitzes documentació gràfica per al còmic pornogràfic o empres models? No val mentir.

P.D.: (Riu.) Estaria bé tenir models, però sortiria molt car. Els primers dies vaig anar a comprar material a un quiosc: vaig trobar revistes de joves en l'edat límit legal, de negres, d'asiàtiques, de gais, de grasses... Vaig recollir allò que em semblava estèticament més atractiu fins a trobar el meu cànon femení.

PJ.: Sé que ara fas aquestes feines per Finlàndia. Deu ser el mallorquí més internacional, després de Claudia Schiffer!

P.D.: Fa poc vaig fer un llistat i em vaig adonar que havia fet més feina per a editorials de fora que d'aquí... I aquí he treballat per a moltes: La Cúpula, Dolmen... No sé, un munt.

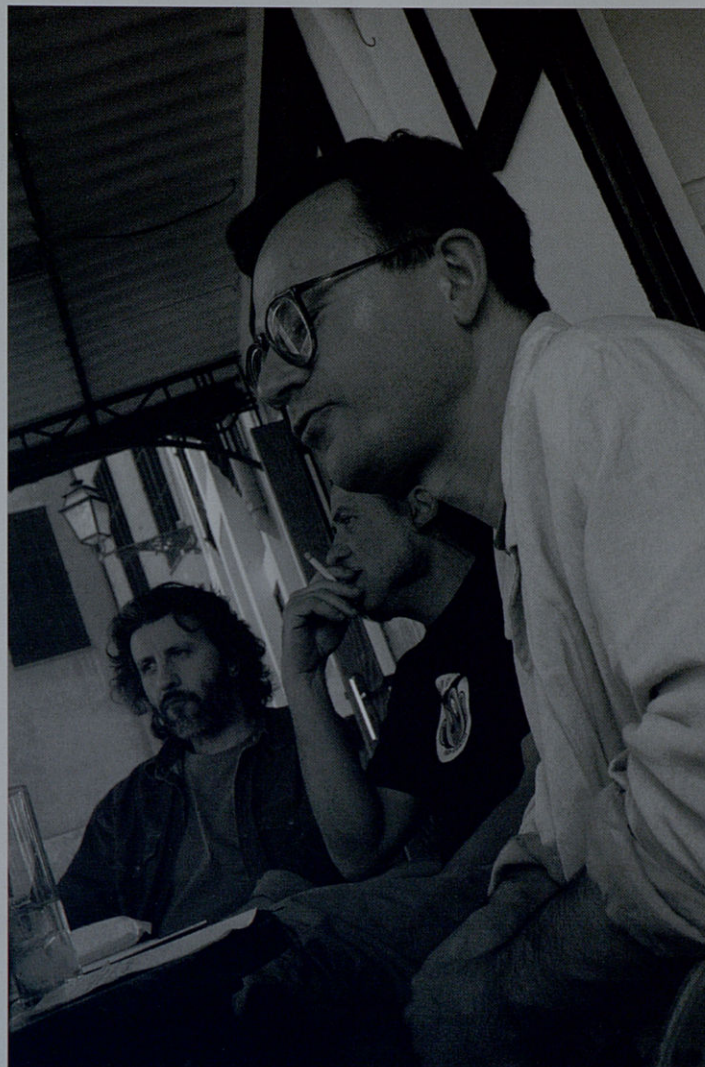
PJ.: Fa uns anys vares tenir una regressió de fer un altre cop una historieta de línia clara per contar la història de la teva família.

P.D.: Volia donar-me l'oportunitat de fer una cosa pròpia. Jo n'estava molt content, perquè encara m'agrada veure com em varen quedar les composicions. Admir molt la gent que vol fer còmic i el sap fer amb senzillesa, amb claredat. Potser, també, que no he tingut un aprenentatge estricte, sinó que he hagut d'aprendre sense un procés reflexiu. Ara el tenc, després de milers de planes... Però aquesta feina de mercenari no et dóna molt de temps per dir «aquesta plana està bé o no». No em queix. [Entrevistador i

entrevistat canvien els papers.] Però et conec des de fa molt de temps, hem fet feina junts, hem parlat moltes vegades i he seguit la teva trajectòria. M'agradaria saber per què una com tu es va tancar en el món del còmic i no va aspirar a l'Art.

PJ.: Per què no em vaig dedicar a la pintura? Perquè el còmic té sufici-

ents possibilitats expressives per a allò que vull fer. Més que cap a la pintura, he anat cap a un còmic més conceptual que purament narratiu. En això som molt diferent a tu; a mi m'interessa perdre'm per les bardisses. Quan faig il·lustracions són molt narratives, quan faig còmics són molt descriptius. Sempre estic en contradicció.

llum i gas
amb més energia que mai

E! gesa endesa

FONO
902 500 902
GESA

AVARIES: 902 534 902

Marcos Mateu

Un dibuixant creant la pantalla

CARLES CANALS

Entrevista

Als anys vuitanta es donà a conèixer amb historietes i il·lustracions en revistes barceloneses de còmic; després el seu nom semblà esvair-se, com tants d'altres en aquells temps. Però la realitat era ben diferent: Marcos Mateu només havia canviat el paper pel cel·luloide, i els espectadors pacients el podien trobar als títols de crèdit de les animacions produïdes a les fàbriques de Spielberg: Amblimation, Dreamworks...

– De Palma als Estats Units passant per Londres. Ha estat un recorregut ben llarg.

– Mallorca és un lloc complicat per als dibuixants, i vaig partir a cercar feina. El primer destí va ser Barcelona, i les coses semblava que milloraven: col·laborava en revistes com *Cavall Fort*, *Creepy* o *Zona 84*, feia classes de dibuix i la Generalitat em va lliurar un premi l'any 1984, però vaig pensar que seria interessant deixar enrere les limitacions que hi ha en aquest país per als dibuixants. Vaig optar per Londres, una ciutat on hi ha molta tradició de publicitat, dibuix i il·lustració, i possiblement la vaig encertar: vaig conèixer el món dels *storyboards* o guions il·lustrats (en el cinema, la representació gràfica de les escenes que després seran filmades, en un format molt semblant al del còmic) i la publicitat. Aleshores, el meu currículum va interessar el director artístic de *We're back! A Dinosaur's story*, una animació que estava preparant l'estudi Amblimation-Universal Pictures, i vaig començar a fer-ne els fons de color; vaig continuar

amb ells a *Balto*, en què també vaig conèixer els *layouts* (la composició dels elements que conformen l'escena) i a treballar en il·luminació. El *layout* és una feina interessant: tota l'escena ha de quedar molt clara i amb una bona perspectiva perquè després els animadors puguin fer la seva tasca. Al cap i a la fi, una pel·lícula d'animació ha de semblar que l'ha feta una sola persona, tot i que n'hi hagin treballat més de cinc-centes.

– Em sorprèn que no féssiu l'intent de passar per Madrid, com tants altres dibuixants relacionats amb la publicitat, abans d'anar a Anglaterra.

– Només per anar d'un lloc a l'altre, m'estimava més canviar d'aires, de cultura... És ver que a Espanya es fa bona publicitat, però el món anglosaxó té una tradició més arrelada.

– I possiblement també vós teníeu més ambició?

– Sí, és així de clar.

– Continuem repassant la vostra trajectòria. Vàreu passar a Dreamworks, als EUA...

– Va ser un canvi interessant. En aquells estudis tota la feina es fa recuperant la tradició del cinema animat de fa anys, amb molta personalitat.

– Precisament amb Dreamworks vàreu treballar a *The Prince of Egypt*, una de les pel·lícules d'animació més justament lloades dels darrers anys. Va sorprendre el seu estil artesanal en un moment en què els *animatronics* i altres eines informàtiques ja dominaven el mercat.

– De fet, a *The Prince of Egypt* hi ha bastant de feina en 3-D, tot i que la major part es va fer de manera artesanal; això sí, els efectes estaven tan ben integrats que gairebé no es notava. Tot el que es veia a pantalla anava en funció del guió, de la història... I així és com sempre hauria de ser.

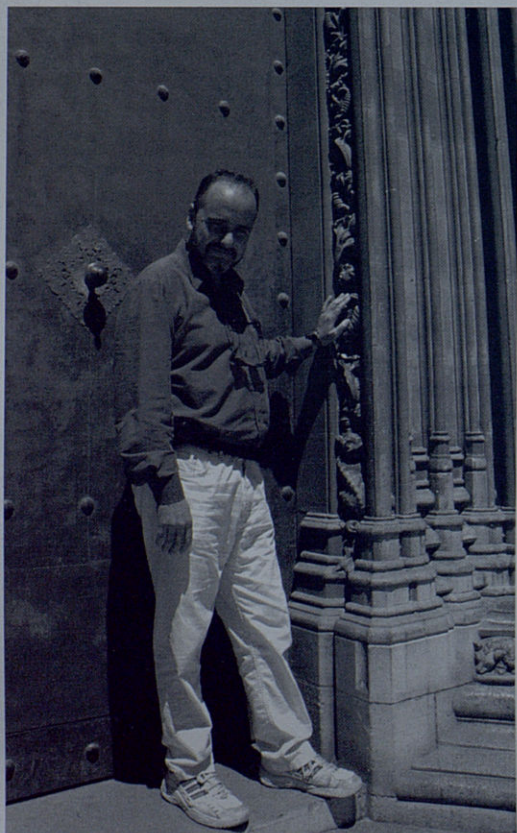
– El fet és, emperò, que en l'animació ja hi ha un nou estàndard clar: les 3-D.

– Sí, s'ha imposat i ha creat una escola, un cert *look* o un nexe d'unió visual entre produccions molt diferents: pel·lícules d'aventures, exercicis cinematogràfics... A mi no m'interessa si la pel·lícula està feta en dues dimensions o en tres: si els personatges són bons, sempre t'ho passes bé. La moda de les 3-D és interessant, però allò que importa de bon de veres és la història. Al cap i a la fi, no suposa més que un altre mitjà, de la mateixa manera que hi ha històries que sembla que s'han de contar millor en una novel·la o en un còmic o en un programa de ràdio.

– Després de *The Prince of Egypt* va venir *The Road to El Dorado*; vàreu tornar a Espanya amb l'experiència adquirida per fer el disseny de producció de pel·lícules europees com *The Three Wise Men* o *Toto Sapore...* Significava això que havíeu abandonat la il·lustració?

– No, en absolut. És un camp que m'ha interessat des de ben petit, potser perquè a ca nostra tothom –els germans, els pares– dibuixava. I si bé mai no em vaig plantejar què volia fer de gran, va ser el medi que em va trobar a mi, o una cosa semblant. Supòs que era una sort per a un al·lot d'onze anys tenir accés a les principals revistes d'art. Al cap i a la fi, la vida és una i paga la pena fer coses amb què et puguis sentir identificat. Els pares em varen comprar una revista que es deia *Trinca* (una publicació madrilenya dels inicis dels anys setanta que va donar a conèixer molts historietistes, com el tàndem Ventura i Nieto o Carlos Giménez); allà vaig veure els dibuixos de Víctor de la Fuente, Hernández Palacios, Jesús Blanco... Crec que aleshores vaig dir: «Això és lo meu.»

– Bona part de la vostra feina –com a dibuixant cinematogràfic–

ha estat supeditada a la creació d'altres persones. Mai no heu sentit que...?

– No. Si a tu t'agrada la foto, saps que la teva feina és fascinant i que n'ets l'autor. Però si t'ofereixen la possibilitat de fer de director de fotografia en una pel·lícula, no et poses a pensar si estàs supeditat a qualcú, sinó si el resultat final serà bo. De la mateixa manera, m'agrada fer còmic perquè en som l'autor. El cinema té alhora la bellesa i el handicap de ser un producte comú, però també et permet col·laborar en la creació d'una cosa nova i magnífica. En el cas de la il·lustració, he de dir que m'agrada com m'agrada la fotografia –i no és que les vulgui comparar–: són personals; una pel·lícula és una cosa molt més complexa i exigeix que tu siguis just una part de la creació. Que si m'agradaria tenir més reconeixement personal? Si bé és bonic que el teu nom sigui conegut, la satisfacció més íntima és la de saber que allò que has fet és vàlid. Aleshores, el reconeixement ve de mans d'un director...

– ...O d'un productor, que són els coneguts pel públic en el cas de l'animació.

– És normal, l'audiència ha de personalitzar la feina de molts en un nom concret. És com allò que passava als anys trenta i quaranta als grans estudis de cinema: aleshores, els actors no signaven contractes per fer una pel·lícula, sinó per treballar amb una productora durant un temps; insistesc que això és normal en una indústria tan gran i amb tants professionals involucrats. Supòs que és per això que a la sala m'agrada quedar fins al final dels títols de crèdit: per respecte..., i per veure si conec qualcú. Ara els canals de televisió tallen els crèdits perquè els resta temps de publicitat. Això entendria que es fes en una sèrie, en què més o manco els noms són sempre els mateixos; en una pel·lícula, em sembla xocant. Un llargmetratge suposa molt de temps, molta feina molt intensa, bona i

dolenta. Els crèdits són el reconeixement a aquesta vàlua humana.

– No ho posarem en dubte. Però desconesc quin interès pot tenir per a l'espectador saber quina empresa d'alimentació s'ha ocupat del catering durant el rodatge.

– Sempre hi pot haver abusos. Però recordau que Orson Welles estava tan agraït al seu director de fotografia que el seu nom sortia tan gran com el del director.

– Ens hem allunyat una mica de la vostra feina cinematogràfica en tornar aquí. De qualque manera sorprèn que no participàssiu en la gran producció *El Cid*.

– Quan vaig tornar a Espanya, aquell projecte ja estava començant... Però això no vol dir que m'haguessin cridat!

– I després han vingut les feines per a altres països europeus, com Dinamarca...

– ...I Itàlia, sí. *Toto Sapore* va suposar per a mi una experiència molt interessant, perquè vaig treballar molt amb Maurizio Forestieri, el director. Ell em va demanar una cosa ben diferent al meu estil realista habitual, volia forçar els meus límits. Vaig aprendre molt, com de fet em passa a totes les feines.

– Ja que heu parlat de canvis d'estil, com s'evita patir-los al llarg d'un temps tan perllongat com el que suposa un llargmetratge d'animació?

– No és fàcil del tot. Els responsables de la pel·lícula defineixen l'estil desitjat, amb el qual es fa una Bíblia per a les formes i els colors; cada departament en rep una còpia i si un dibuixant, al cap de tres anys, té la temptació de fer una cosa diferent, se li mostra el llibre. L'objectiu és que ningú no es pugui

adonar que hi ha centenars de persones que han fet feina a la pel·lícula.

– Són imaginacions meves o heu eludit parlar de la vostra feina a Dinamarca?

– La veritat és que just us puc dir que aquesta producció francodanesa és la més cara del cinema europeu, està basada en un personatge de còmic molt conegut i l'ha feta el mateix estudi que va fer *Auxili, sóc un peix!* Ja us en diré més coses quan s'estreni, no sé si per Nadal d'enguany o de l'any vinent.

– Sona a una jugada molt comercial!

– En principi no tenc necessàriament res en contra de l'art comercial, sí contra les coses que estan fetes malament o són grolleres o barroeres. Dir d'una pel·lícula que és comercial no implica assenyalar cap defecte. Per exemple, m'ho vaig passar beníssim amb *Gladiator*, tot i que la gent semblava més pendent de trobar errades o anacronismes que de seguir el guió.. Amb *Gladiator*, que és una pel·lícula comercial, Ridley Scott investigava, experimentava...

Tendències **cinefàgia**

Dibuixos sobre la pantalla

MATÍAS VALLÉS

Escriure sobre còmics produeix cert embaràs. La simplicitat –que no facilitat, és molt més fàcil escriure– del dibuix narratiu en vinyetes fa innecessària qualsevol anàlisi. Ni tan sols els camps del comentari se'n surten bé quan pretenen concedir-li una dimensió transcendent a aquest gènere. Respecte d'això, vegeu, però no llegiu, la darrera novel·la d'Umberto Eco. En canvi, la pantalla assimila perfectament el còmic perquè funciona com la màquina trituradora de Steve Buscemi a *Fargo*, no hi ha material que se li

resisteixi. Si quedàs cap intel·lectual, l'averkonyiria més ser sorprès amb uns còmics a la mà que sortint d'una pel·lícula de Clint Eastwood, quan són una i la mateixa cosa.

Aquesta identificació de partida pertorba el resultat filmic. Igual que se sosté que totes les pel·lícules sobre Hollywood suposen un estrepitos fracàs, els projectes cinematogràfics basats en còmics no acabats en *-man* –Superman, Spiderman, Batman, però no Catwoman– solen caure en la indiferència. Sovint, el resultat és desesperançador però no catas-

tròfic. Entenem que quelcom no funciona, i ens plantejam el perquè d'aquesta visita a la sala fosca, però també ens fa presa posar en marxa la serra mecànica amb què Bush resol tots els problemes, segons el testimoni de la seva esposa, Laura. Per concretar, pensau, per exemple, en *Dick Tracy*. Aquest colorisme indiscutible que pretén reproduir la cruesa cromàtica del paper barat; aquestes interpretacions distorsionades amb els actors mantinguts llarg temps en una mateixa posició, perquè ens detinguem en ells igual que ho feim en una vinyeta. La deriva grotesca dels cossos, com en Al Pacino. I així successivament, fins que ens comprometem a un aplaudiment tímid sempre que ens alliberin de tanta de pesantor servicial.

Dick Tracy s'allunya massa del nostre entorn, no té lligam en el nostre imaginari col·lectiu, i en més d'una ocasió es limitava a enllaçar amb una altra pel·lícula de Warren Beatty, la també frustrada *Bugsy*. Per tant, ens veim obligats a fer una transposició castissa, que desemboca obligatòriament en *Mortadelo y Filemón*. De nou, hem d'aplaudir la fidelitat a l'original, a més de fer-la compatible amb una impressionant exhibició d'avoriment. Mai un equip no va invertir tant d'esforç per provocar l'empatx de l'audiència. Eren ells, ni tan sols feien falta els diàlegs, però el ritme lent, la boirina intel·lectual i quantes objeccions dignes de l'escola de Frankfurt se'ns passen pel cap, em varen allunyar per sempre dels detectius les peripècies dels quals havia col·leccionat. En obrir avui un àlbum, no podria afrontar l'amenaça que sorgís d'improvís un fotograma de la pel·lícula, que ha triomfat en nombrosos països i ha deixat bocabadats els alemanys, per exemple. De fet, una revisió recent de *Delicatessen* em va dur a establir paral·lelismes inevitables —amb l'excepció que Jeunet és un

artista, potser un dels grans del cine contemporani—, la qual cosa ens du a una solució negociada. Els agents de la TIA serien molt més acceptables, en carn i os, si no carregàssim amb milers de pàgines prèvies delineades per aquest monstre stakhanovista que firma F. Ibáñez.

Els dibuixos animats afegeixen una dificultat tangencial a les relacions entre el cine i el còmic. No sé si puc incloure en aquest comentari una al·lusió a *South Park*, però el trasllat cinematogràfic de la incorregible colla va resultar decebedor. En canvi, *Team America* és una de les pel·lícules més destructives sense personatges humans mai rodada. Els seus autors creaven inconscientment una barrera a la identificació. Retornem, doncs, a l'ortodòxia, que en el còmic mai és tal. Aquí hi ha *From Hell*. La indagació d'Alan Moore sobre el vertader autor dels assassinats de Jack l'Esbudellador és un dels millors àlbums de tots els temps.

L'atmosfera plujosa, la confusió deliberada i la fatuïtat de donar l'esquena deliberadament al lector provenen d'una voluntat cinematogràfica. Com que el cine sempre aspira a la redundància, aviat n'arribaria la versió en paper de cel·luloide. Insalvable, per descomptat, i no tan sols perquè és impossible crear una sola pel·lícula d'algun mèrit amb Johnny Deep en el repartiment. No oblit la magistral *Descubriendo Nunca Jamás*, que té el mèrit enorme d'alinear al·lots, cans i la hieràtica icona bizantina a qui Déu confongui. Pensau que, mentre nosaltres ens regalam tranquil·lament amb aquests comentaris innocuos, algun productor en alguna part està oferint un paper a Johnny Deep. Seria prou argument per abandonar l'esforç aquí mateix. Farem una volta pels centaures, o productes d'influència mútua. Mai no lamentaré prou que s'interrompés la publicació en àlbums de gran format de *Dylan*

Dog, un altre exemple del detectiu amb poders psicològics que tan bons rèdits ofereix en quadricular-lo. La seva efígie va ser cisellada basant-se en els trets de Rupert Everett –l'ajudant plagiava

Groucho Marx–, sens dubte un dels actors més bells de la història, tudent en papers secundaris des dels quals atrapa l'atenció de la pel·lícula. El seu híbrid no és amb tot el més conegut. A l'hora de posar un rostre al tinent Blueberry, tal vegada la millor sèrie de còmics de la història, el nas trencat del personatge – Tsinapah, la traduïen els seus amics pellroges per anomenar-la– va obligar a un retrat de Jean-Paul Belmondo. No som el pitjor dels fisionomistes, però vaig necessitar una influència externa per fer-ne l'assimilació, que s'anava diluint segons es prodigaven els temps. Amb el temps, Mike Blueberry va arribar a la pantalla amb menys carn que os, però Cassel júnior no té res a veure amb el nostre heroi, l'emigració al salvatge oest del Marlowe de Raymond Chandler a càrrec d'un escamot de francesos. La interacció entre cine i còmic respecta el segon principi de la termodinàmica. A saber: una excel·lent historieta pot donar lloc a una pèssima història, però no hi ha cap garantia que es compleixi la veritat recíproca. El desgast és universal, com desitja la física. Per

elevant-nos un poc, recordem que Baudrillard establia que la imatge és l'abstracció del món en dues dimensions –com es veu, no sempre és excessivament difícil ser Baudrillard. En realitat, la bidimensionalitat és el còmic, i la profunditat de la pantalla li ofereix mitja dimensió més. Aquestes dues i mitja són visibles en la meravella imagològica de Shrek 2, llevat que aquí no tenim un precedent de paper.

No he d'oblidar que escric a Mallorca, terra de millors dibuixants que escriptors. Des de la frivolitat, els interiors de Pere Joan em recorden un Fritz Lang encaramel·lat, i suposen per tant una imatgeria cinematogràfica. La seva obra hauria de ser indispensable en el procés d'escombrada d'imatges que escomet Ridley Scott abans d'embocar una producció. I en Max, és clar, el rellotge – Clockwork Orange– de la taronja mecànica es posa en hora per a la ultramodernitat. En la seva companyia, esperem que Hollywood no s'atreveixi a pervertir el Sin City de Frank Miller. En cas contrari, em sentiran.

Carrer d'en Rubí, 5
Tel. 71 38 21
07002 Palma (Mallorca)

LLIBRES DE TOTS
ELS PAÏSOS
CATALANS

LLIBRES INFANTILS
I JUGUETES

LLIBRES DE TEXT

DISCOS I CASSETTES

SERVEI
DE LLIBRES
ESTRANGERS

Pianos Can Garcias

Des de 1.951

Pere Josep Garcias
Pianer

Reparació, Restauració i Afinació

Venda i Lloguer Opció-Compra

Assessoraments - Transports

Joan Maura, Bisbe, 10
07005 · Palma de Mallorca
Tel./Fax: 971 462 016 · Mòvil: 607 891 930
www.lasguias.com/pianosgarcias

La Vulgata de Gabriel de la S. T. Sampol

LLORENÇ VICH SANCHO

Cert és que qualsevol cultura sense bons traductors se'n mostra sempre eixorca. Es tracta, doncs, d'aplicar la derivació del verb *traduco* i passar la paraula d'un lloc a l'altre amb la màxima energia –gairebé diabòlica–, fent transpirar tot l'aire del text original. Aleshores el traductor ha de vessar-hi tota la seva sang. Veniu amb mi. Us mostraré dues traduccions de diferents autors de la celebèrrima *Wuthering Heights* d'Emile Brontë. No sembla en cap moment que es parli del mateix senyor Heathcliff. Aleshores haurem d'aprendre la llengua original, o bé encomanar-nos l'ànima, molt santament, a un bon traductor. Gabriel de la Santíssima Trinitat Sampol n'és un. A més, és un excel·lent poeta. Va néixer el 1967 a Palma, ciutat on viu exiliat, ja que se sent alaroner, pàtria dels seus progenitors. És home de tracte amè, amb petites dosis d'impetuositat barrejades amb un sapient escepticisme, com en tots els seus escrits. L'acompanya sempre una desbordant curiositat amb la qual sap amalgamar la cultura clàssica, el viatjar, la Bíblia, els idiomes, el teatre, l'estètica grega, els cementiris, el catolicisme, la música barroca, la pornografia, els poetes llatins... Vaig llegir per primer cop els seus versos el 1990 en una revista literària. Aleshores s'havia transfigurat en Gilles de Rais, aquell company de Jeanne d'Arc que va acabar prou endimoniat i que fou acusat dels horribles

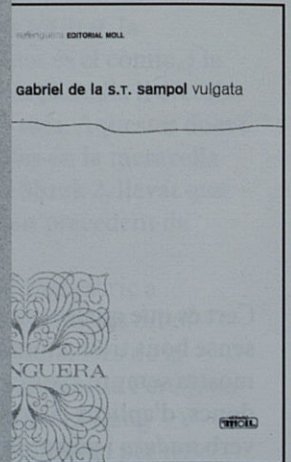
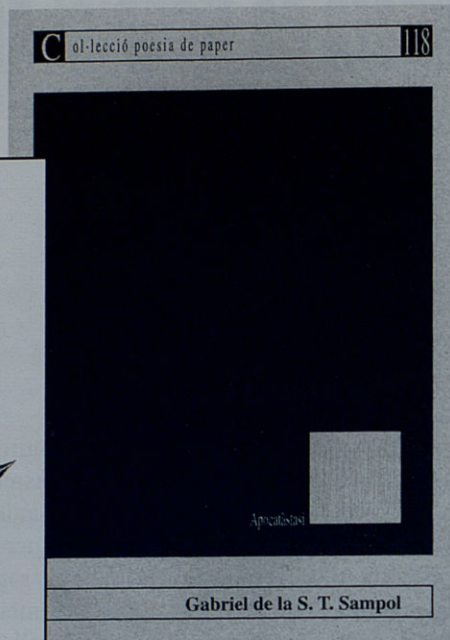
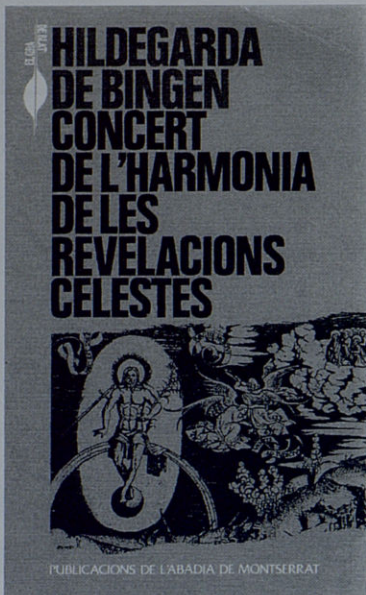
crims de més de dos centenars d'infants dins el seu castell de Tiffauges. Després de cada mort sentia remordiments, però també assaboria «[...] el delit / sagrat d'haver acomplert els meus dissenys / que, al capdavant, són part del món creat, / i, per això mateix, del pla de Déu».

Aquells textos restaren inclosos dins el seu *Difícil naufragi* (1997), primerenc recull poètic on ja es palpava el seu delicat gust pel classicisme, les formes mètrica-ment correctes, el noucentisme... Enmig d'una trentena de poemes es podia llegir també el següent *Epitafi*: «Aquí no hi sóc jo. / Només hi ha cucs que mengen carronya. / Jo ja sóc part de l'eternitat.» Quatre anys més tard, el 2001, la Universitat balear li editava la *plaquette* titulada *Apocatàstasi*, on apareixia una selecció de textos d'aquell difícil naufragi i també de poemes aleshores inèdits, acompanyats per diferents traduccions poètiques de Viegas, Almeida, Saramago, Marlowe, Brecht...

Aquell mateix any del primer part poètic –1977– els monjos benedictins de Montserrat li editaren una resplendent traducció de la *Symphonia harmoniae caelestium revelationum*, obra de visions i lloances de Hildegard von Bingen. La santa visionària del *Rhein* deixava de banda les seves revelacions apocalíptiques del *Scivias* i cantava a diversos sants, a la Verge, a Déu... Ja molt abans el senyor Sampol havia traduït magníficament

notes literàries

altres autors llatins com l'hispanista Marcial –sempre penetrant i lapidari–, i sobretot escriptors portuguesos. El 1990, en companyia del doctor Nicolau Dols, poguérem llegir la tragèdia *Castro* d'António Ferreira. Després seguiren els *Sermons* del delirant jesuïta António Vieira (1994), *Fra Luís de Souza* d'Almeida Garrett (1997), *Objecte quasi* de José Saramago (2000) i el *Llibre del desassossec* de Fernando Pessoa (2002), traducció compartida també amb el senyor Dols. La llengua castellana fou també traduïda amb el llibre *Art de prudència* de Baltasar Gracián (2000). I el responsable ha estat d'unes traduccions al castellà de Josep Maria Llompart i Blai Bonet, el 2003 i 2004 respectivament. També hem conegut a l'infatigable Sampol en la preparació dels pròlegs i l'edició de *Via Crucis* (2000) i *Flos Sanctorum* (2004) de Llorenç Moyà, el de la *Poesia completa*. *Obra editada* (2000) de Guillem Cabrer –en col·laboració amb Dols–, i just fa pocs mesos gaudirem de la *Poesia*

completa (2004) de Miquel Costa i Llobera.

En el dia d'avui, són a punt de sortir al carrer les traduccions de *Les cançons* d'António Botto i les *Memòries* de Voltaire. La llengua francesa ha trobat un nou viarany amb el senyor Sampol. En aquests moments està treballant en les sempre llegides i rellegides màximes de La Rochefoucauld i en Madame de Staël.

I mentre esperam amb impaciència aqueixes noves traduccions podem ara mateix adquirir un magnífic llibre de poemes, que amb el permís de sant Jeroni, ha titulat *Vulgata*, que etimològicament significa 'divulgada'. Esperem que aqueixa obra també ho sigui prou. És aquest nou llibre poètic un recull mirífic de dotze poemes narratius, dels quals els nou primers fan referència explícita a l'Antic Testament i els tres darrers textos al Nou Testament. Sampol es mostra dubtós a cada pas i es troba havent perdut aquella fe que es manifesta improbable. Es decanta per l'*Agnosto Theo*, que sorgí de la

visió de sant Pau d'una inscripció grega. El déu desconegut comença a ser en ell quasi natural, un déu una mica perillós. Llegim, en el poema equivalent al Llibre dels salms i en conversa directa amb Déu: «He assolit el punt òptim de l'agnosticisme, / puix no aconsellaria a ningú que abandonàs la fe, / ni tampoc que la recobràs / –ja està que no són coses que es puguin decidir o triar.»

Sense pecat no hi ha redempció. Tanmateix, de ben segur, qualche dia sortirà de la zona de penombra. Aqueix, almenys, és el desig de Margalida Pons –prologuista de la nova Vulgata– i el meu propi. Qualsevol dia «un déu vindrà per treure't de la fosca», com ell mateix ha escrit. La primera passa està feta, ja que «Finalment, somriu / i, amb energia, / es disposa a posar en pràctica la seva decisió.» Trobarem, aleshores, al poeta en l'estat més pur, allunyat de tot dogmatisme escèptic i redimit per una llum, que probablement el farà morir en olor de santedat. Almenys amb la santedat poètica. Amèn.

Quan ajuntem les nostres energies, tot costa menys.

*Amb les noves tarifes de **llum i gas** de Fecsa Endesa, estalviar et costarà menys. A més a més, no cal que facis cap canvi en la instal·lació. I, ara, en contractar-les, gaudiràs totalment gratis del **Servei de Reparacions Urgents 24 hores** (electricitat, fontaneria, cristalleria i serralleria).*

Per tu, milers de nosaltres

Noves
TARIFES de llum i gas.

i,
a més, de
franc

Servei
de reparacions
urgents **24**
hores

Truca ara al **900 84 83 84** o informa-te'n a **endesaonline.com**,
a la teva **Oficina Comercial** o al **Punt de Servei** més proper

Dos llibres recomanats: «Els voltors» i «Defalliment: memòries de Miquel Costa i Llobera»

L'escriptor campaner **Miquel Adrover** ha publicat la seva segona novel·la amb el títol *Els voltors*. Es tracta d'una obra dramàtica que parla de l'enfonsament d'una persona davant una adversitat inesperada i la seva reacció amb una explosió alliberadora que el duu a un trencament de totes les normes que fins aleshores havien guiat la seva conducta. Es tracta, per tant, de la història d'una rebel·lió. L'autor aprofita l'obra per fer un retrat de la Mallorca dels anys setanta i vuitanta, amb la lluita ecologista de fons. Miquel Adrover, a més a més, ens ho conta amb un llenguatge acurat, treballat fins al més mínim detall, que ens permet gaudir d'expressions ben nostrades i genuïnes.

Per altra part, El Gall Editor acaba de publicar *Defalliment: memòries de Miquel Costa i Llobera*. Aquesta obra de **Miquel López Crespí** presenta la figura d'aquest sacerdot, ja envellit, nomenat canonge de la Seu de Mallorca, que, a l'edat de seixanta anys, recorda en veu alta –per escrit– alguns pensaments, visions i records de la seva vida passada.

L'autor mostra Mn. Miquel Costa i Llobera, girant la ullada cap enrere, des que té ús de raó, en néixer i créixer a Pollença, o quan estudia a Barcelona, Madrid i Roma. Despullat, això sí, de tot quant l'ha cobert de glòria, honors, fama, veneració i respecte al llarg de les sis dècades viscudes. Aspecte essencial de la novel·la de Miquel López Crespí és l'acurada descripció del món cultural i literari català que envolta Miquel Costa i Llobera. I també la problemàtica personal d'un autor de vena com era el poeta de Pollença.

Antònia Font i Cris Juanico obtenen sengles Premis Enderrock

El disc *Taxi*, del grup mallorquí Antònia Font, va ser guardonat per la crítica com el millor àlbum de pop-rock en català de l'any 2004 als Premis Enderrock 2005. Mentre que el menorquí Cris Juanico obtenia ni més ni manco que tres premis per votació popular: millor artista de cançó d'autor, millor disc de cançó d'autor amb *Memòria* i millor directe de cançó d'autor.

Els premis, que foren lliurats el passat dimarts 12 d'abril, a la sala Bikini de Barcelona, ja han arribat a la seva onzena edició i estan promoguts pel Grup Enderrock, editor de la revista del mateix nom. Aquests guardons anuals abracen les categories de pop-rock, cançó d'autor, folk i jazz, i s'elegeixen tant per votació popular com per votació de la crítica especialitzada.

Reconeixement del català a Europa

Finalment, el català no ha estat reconegut com a llengua oficial de la Unió Europea, però podrà ser utilitzat en les institucions comunitàries.

El document aprovat dia 13 de juny assenyalava que no és possible modificar el Reglament de llengües de la UE del 1958, com reclama el Govern espanyol, ja que això necessitaria una modificació del tractat. Per superar aquest problema, preveu un arranjament administratiu entre el Consell i, eventualment, altres institucions i òrgans de la UE amb Espanya, per aconseguir els mateixos efectes que es pretenien en un principi. Així, es preveu permetre la publicitat de les lleis europees en català i usar-les en les reunions del Consell i les comunicacions escrites dels ciutadans a les institucions europees.

Per fer intervencions orals, les autoritats espanyoles

ho hauran de comunicar en un termini raonable abans de la sessió i es podrà fer si hi ha disponibles els mitjans necessaris.

Espanya podrà designar un òrgan que recollirà les comunicacions dels ciutadans a les institucions europees en català i que després n'enviarà una traducció a l'espanyol. Un sistema que s'aplicarà també a la inversa per a les respostes dels òrgans comunitàries. Les despeses seran a càrrec de l'Estat espanyol.

Això contrasta amb el reconeixement del gaèlic, parlat només per dos-cents mil irlandesos, com a llengua oficial i de treball de la Unió Europea i amb totes les despeses de traducció i edició, que suposen uns 3,6 milions d'euros, pagades íntegrament per les institucions europees.

Nova sentència judicial a favor de la unitat de la llengua

El Tribunal Superior de Justícia de la Comunitat Valenciana (TSJCV) ha reconegut el dret de la Universitat Jaume I (UJI) de Castelló a utilitzar en els seus Estatuts l'expressió «acadèmicament llengua catalana», en aplicació de la doctrina del Tribunal Constitucional (TC) que va donar la raó en un cas semblant a la Universitat de València.

La sala assenyalava que el TC preveu en aquesta decisió que «els propis Estatuts estableixen en l'àmbit acadèmic l'equiparació entre valencià i català, considerant que la mateixa té el seu suport en el dret d'autonomia universitària».

La sala estima així en part un recurs interposat per l'UJI contra un decret de la Generalitat pel qual s'aproven els Estatuts d'aquesta institució acadèmica i declara contrària a dret la modificació feta a l'article 5.1, del qual el Govern valencià va suprimir la frase «acadèmicament llengua catalana».

L'alt tribunal atorga l'empres a la Universitat perquè considera que s'havia vulnerat la seva autonomia, ja que assenyalava que la institució no havia transformat la denominació del valencià i s'havia limitat a permetre que en el seu si pogués ser conegut «també com a català, segons els propis Estatuts».

Relojería Española S.L.
Fundada en 1885

Concessionari Oficial

Ω
OMEGA

LONGINES
SWISS WATCHES

⌚
TISSOT
Swiss Quality Time

RADO
Switzerland

OFFICIAL COSMONAUTS CHRONOGRAPH
FORTIS
swiss watches

SWISS ARMY

EMPORIO ARMANI

HAMILTON
AMERICAN • SINCE 1892

Plaça de Cort, 14
07001 · PALMA DE MALLORCA
Tel. 971 721 563 · 971 724 344

Fax 971 714 369

www.relojeriaespanola.com
respanyola@wmega.es

EL MIRALL

EL MIRALL BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Sr./Sra. _____

DNI _____

Adreça _____

núm. _____ pis _____

Codi postal _____ població _____

Telèfon _____

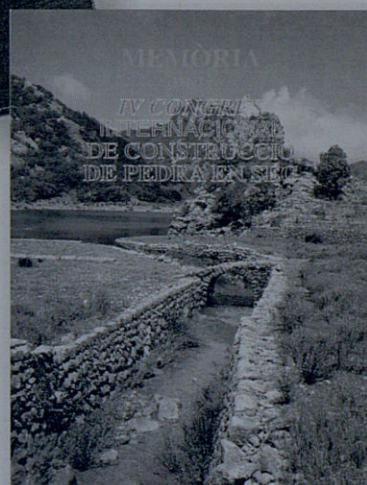
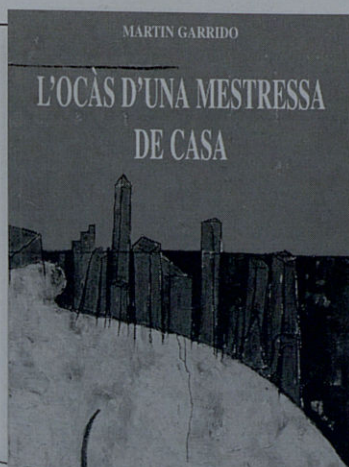
Em subscric a la revista EL MIRALL, al preu de 25 euros de quota anual. Podeu presentar els rebuts a l'entitat bancària/d'estalvi que indic a continuació i a la qual deman que els accepti i els carregui al meu compte:

Banc/Caixa _____

Signatura

Agència/oficina _____

DC _____ cte./lta. núm. _____

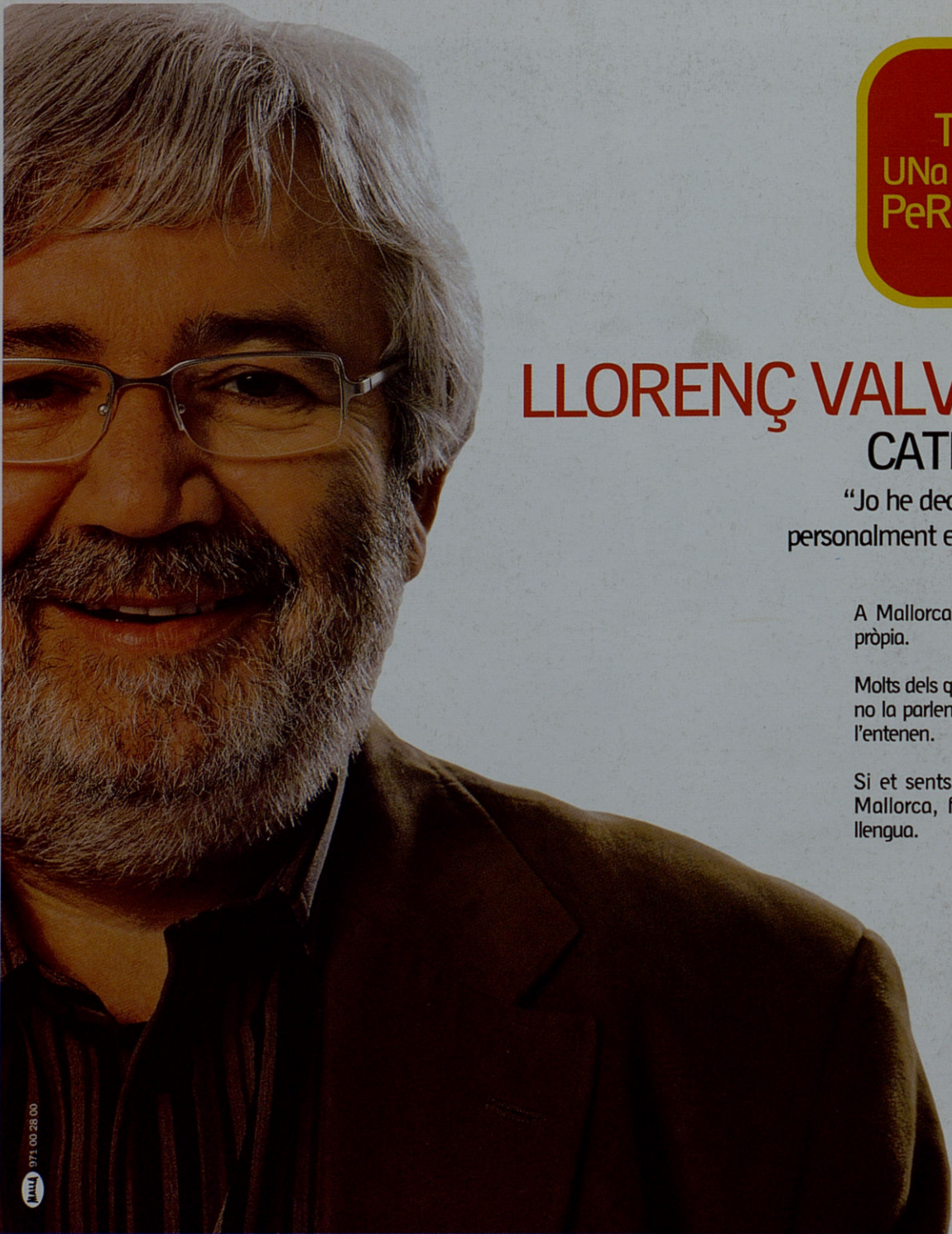

Folletos color
Edició de Llibres i Revistes
Impresos en general
Posters Color

XiSCO
 arts
 gràfiques

C/. Del Baix Riera 1 - a - Palma
 Tel. / Fax: 971 47 57 54

TeNiM
UNa LLeNGUa
PeR SeNTIR

LLORENÇ VALVERDE CATEDRÀTIC

“Jo he decidit implicar-me
personalment en l'ús del català”

A Mallorca tenim una llengua
pròpia.

Molts dels que viuen aquí encara
no la parlen, i alguns ni tan sols
l'entenen.

Si et sents mallorquí o vius a
Mallorca, fes sentir la nostra
llengua.

Consell de Mallorca